

HÖGSKOLAN
DALARNA

Examensarbete 2 för ämneslärarprogrammet gymnasieskolan

Avancerad nivå

Kontroversiella frågor i religionskunskapsundervisning

En intervjustudie om lärares uppfattningar om kontroversiella frågor, undervisningsmetoder och positioneringar

Författare: Karolina Hill

Handledare: Fredrik Jahnke

Examinator: Gull Törnegren

Ämne/huvudområde: Religionsvetenskap

Kurskod: RK3044

Poäng: 15 hp

Examinationsdatum: 20210604

Vid Högskolan Dalarna finns möjlighet att publicera examensarbetet i fulltext i DiVA. Publiceringen sker open access, vilket innebär att arbetet blir fritt tillgängligt att läsa och ladda ned på nätet. Därmed ökar spridningen och synligheten av examensarbetet.

Open access är på väg att bli norm för att sprida vetenskaplig information på nätet. Högskolan Dalarna rekommenderar såväl forskare som studenter att publicera sina arbeten open access.

Jag/vi medger publicering i fulltext (fritt tillgänglig på nätet, open access):

Ja

Nej

Abstract:

Sveriges utveckling till ett mångkulturellt och mångreligiöst land har de senaste decennierna förändrat vilka frågor vi möter och diskuterar med varandra. Religionskunskap som ämne ska ge elever möjlighet att utveckla en beredskap att förstå och leva i ett samhälle präglad av mångfald. En mångfald präglad av kulturmöten där värderingar ställs mot varandra och eventuellt skapar kontroversiella frågor som vi måste lära oss att hantera. Syftet med studien är att undersöka verksamma gymnasielärares upplevelser av att arbeta med kontroversiella frågor inom religionskunskapsundervisning i form av undervisningsmetoder, positionering av deras egna åsikter samt vad som anses vara kontroversiellt i religionsklassrummet idag, och varför.

För att besvara syftet användes kvalitativ intervju där fem verksamma gymnasielärare intervjuats. Det insamlade materialet har analyserats med hjälp av socialiseringsteori, sociokulturellt perspektiv och med hjälp av begrepp som intersektionalitet, interkulturalitet och ”vi- och dem” samt islamofobi.

Resultatet visade att lärarna upplever Islam, frikyrkor och samfund, HBTQ och kön/genus och tro och vetenskap som teman för vad som anses vara kontroversiellt att tala om i religionskunskapen. Den undervisningsmetod som främst förespråkades var det öppna samtalet, där elever får fördjupade kunskaper genom att ta del av varandras perspektiv på kontroversiella frågor. Lärarnas positionering av sina åsikter i relation till arbete med kontroversiella frågor utmärks av en gränsdragning mellan privat och personligt, var denna gränsdragning går varierar mellan lärarna men de som förespråkar öppenhet menar att detta skapar en hemmiljö i klassrummet som gör det lättare för elever att diskutera kontroversiella frågor. De som gör striktare dragningar mellan privat och personligt menar att transparens med sina åsikter kan leda till att elever anpassar till läraren i rädsla om att deras betyg ska påverkas om deras åsikter skiljer sig från lärarens.

Nyckelord: kontroversiella frågor, undervisningsmetoder, positionering, religionskunskap, religionsdidaktik

Innehåll

1	Inledning	5
1.1	Syfte och frågeställningar	6
2	Tidigare forskning.....	7
2.1	Kontroversiella frågor och undervisning.....	7
2.2	Positionering	8
3	Teoretiskt ramverk.....	10
3.1	Socialiseringsteori.....	10
3.2	Sociokulturellt perspektiv.....	10
3.3	Interkulturalitet och ”Vi och de”.....	11
3.4	Intersektionalitet.....	12
3.5	Islamofobi.....	12
4	Metod.....	13
4.1	Genomförande och urval.....	13
4.2	Analys och bearbetning av data	14
4.3	Validitet och reliabilitet.....	15
4.4	Etiska överväganden.....	15
5	Resultat och analys.....	17
5.1	Kontroversiella frågor.....	17
5.1.1	Islam.....	17
5.1.2	Frikyrkor och samfund.....	19
5.1.3	HBQ och kön/genus.....	20
5.1.4	Tro och vetenskap.....	22
5.1.5	Analys.....	23
5.2	Undervisningsmetoder och positioneringar.....	24
5.2.1	Det öppna samtalet.....	24
5.2.2	Studiebesök och gästtalare.....	26
5.2.3	Privat och personligt.....	28
5.2.4	Betygspåverkan.....	29
5.2.5	Analys.....	29
5.3	Resultat och analys-sammanfattning – kontroversiella frågor	31
5.4	Resultat och analys-sammanfattning – undervisningsmetoder och positioneringar.....	31
6	Diskussion.....	33
6.1	Resultatdiskussion	33
6.2	Metoddiskussion.....	34
6.3	Förslag på vidare forskning	36

7	Avslutande ord	37
8	Referenser	38
9	Bilagor.....	40
9.1	Bilaga 1.....	40
9.2	Bilaga 2.....	40
9.3	Bilaga 3.....	41

1 Inledning

I ett tidigare examensarbete där jag gjorde en litteraturstudie om kontroversiella frågor, undervisningsmetoder och lärares positioneringar till kontroversiella frågor framstod behovet av mer kunskap på området och jag valde att fördjupa mig i lärares uppfattningar om ämnet. Tidigare litteraturstudie berörde kontroversiella frågor i stort, denna studie riktar in sig på religionskunskap som ämne och hur kontroversiella frågor uppstår i undervisningen av ämnet.

Religionskunskap i gymnasieskolan syftar till att undervisningen ska ta sin utgångspunkt i en samhällssyn som präglas av öppenhet i fråga om livsstilar, livshållningar och människors olikheter samt ge elever möjlighet att utveckla en beredskap att förstå och leva i ett samhälle präglad av mångfald (Skolverket, 2010). Sveriges religiösa landskap är i ständig förändring. Under förra sekelskiftet kunde Sverige uppfattas som ett religiöst homogent land, för att sedan gå till att uppfattas som sekulariserat (Andersson & Sander, 2009:16). Från sekulariseringen har Sverige utvecklats till något mer, Sverige har blivit mångreligiöst och fyllts med nya ideologier. Detta återspeglas i klassrummen. Både spåren av det sekulariserade Sverige och spåren av det nya mångreligiösa Sverige.

Att fördjupa våra kunskaper i kontroversiella frågor, hur de yttrar sig i klassrummet och hur lärare kan förhålla sig till dem i form av undervisningsmetoder och positioneringar bidrar med kunskap för lättare hantering av dessa. Forskning visar att lärare ofta känner sig osäkra i arbetet med dessa frågor (Gindi & Ron Erlich, 2018:58). I ett exempel som Unemar Öst (2015:95) tar upp i *Skoldiskurser om samhällsundervisning och kontroverser* lyfts det fram hur lärare blir ifrågasatta för sitt sätt att hantera kontroversiella frågor i klassrummet. Exemplet handlade om en elev som ifrågasatte förintelsen av judar under andra världskriget och att eleven känt sig kränkt av att läraren inte bemötte elevens uttalande i klassrummet. Kontroversiella frågor ställer lärare inför komplexa situationer där deras didaktiska val spelar en stor roll i att hantera situationen.

I kursplanen för religionskunskap i gymnasieskolan beskrivs det hur elever ska ges möjlighet att reflektera över och analysera människors värderingar och trosföreställningar och därigenom utveckla respekt och förståelse för olika sätt att tänka och leva. Undervisningen ska också ge eleverna möjlighet att analysera och värdera hur religion kan förhålla sig till bland annat etnicitet, kön, sexualitet och socioekonomisk bakgrund. (Skolverket, 2010) I samtal om detta kan kontroversiella frågor säkerligen uppstå, och lärarna ställs inför en stor utmaning att uppfylla kursplanens mål och samtidigt verka för skolans värdegrund. Kittelmann Flenser (2015:19) liknande en gång att leva upp till läroplanen och värdegrunden och samtidigt uppfylla elevers förväntningar på religionsämnet är som att arbeta på ett minfält. Med anledning av detta kommer denna studie även undersöka vad lärare uppfattar som svårigheter och möjligheter med att arbeta med kontroversiella frågor, undervisningsmetoder och positioneringar.

Tryggvason (2015:66) talar om hur enkätresultat från den svenska delen av International Civic and Citizenship Education Study (ICCS), uppgav att 89 % av lärarna i studien uppmuntrar elever att uttrycka sina åsikter i klassrummet. Samtidigt uppmuntras lärare att inte uttrycka sina egna åsikter i klassrummet, något som upprepas och diskuteras genom lärarutbildningen. En fullständig neutralitet eller objektivitet är inte möjligt att nå (Tryggvason, 2015:67). Diskussionen kring detta lyfter både för- och nackdelar. Att diskussionerna blir mer autentiska, att lärarens auktoritet inte försvinner

av att den uttrycker sina åsikter, men också att elever inte vågar uttrycka sina åsikter om de strider mot lärarens egna. Intresset landar då i hur lärare väljer att göra, och varför, speciellt med frågor som de själva upplever som kontroversiella.

Formuleringen ”kontroversiella frågor” i denna undersökning innefattar inte enbart frågor, utan även ämnen och teman som kan uppfattas som kontroversiella utifrån det analyserade materialet. Anledningen till användningen av formuleringen är den väl använda formuleringen ”controversial issues” på engelska inom forskning på detta område, vilket översätts till ”kontroversiella frågor”.

1.1 Syfte och frågeställningar

Syftet med studien är att undersöka fem verksamma gymnasielärares upplevelser av att arbeta med kontroversiella frågor inom religionskunskapsundervisning, i avseende av valda undervisningsmetoder, positionering av deras egna åsikter samt vad som anses vara kontroversiellt i religionsklassrummet idag, och varför. Frågeställningarna som studien utgår ifrån är dessa:

1. Vilka frågor ses som kontroversiella i undervisningen enligt fem verksamma gymnasielärare i ämnet religionskunskap?
2. Hur kan vi förstå att frågor uppfattas som kontroversiella?
3. Vilka olika undervisningsmetoder och positioneringar beskriver de fem gymnasielärarna att de använder sig av i religionsundervisning vid kontroversiella frågor?
4. Vilka eventuella svårigheter och möjligheter ser de fem gymnasielärarna med dessa undervisningsmetoder och positioneringar?

2 Tidigare forskning

I detta avsnitt presenteras vetenskapliga artiklar och studier relaterade till studiens ämnen kontroversiella frågor, undervisningsmetoder och positioneringar.

2.1 Kontroversiella frågor och undervisning

Audun Tofts (2020) artikel *The extreme as the normal; binary teaching and negative identification in religious education lessons about Islam* tar upp hur Islam representeras i media och hur detta påverkar religionsundervisning. Studien genomfördes på en stor gymnasieskola i Norge och omfattar observationer från 50 religionslektioner samt intervjuer med sex lärare. Fokus låg på hur media influerade and användes under lektionerna.

Resultatet visade att Islam presenterades olika beroende på vilken kontroversiell fråga som diskuterades. Representationen av Islam blev mycket likt den som media framställer. Författaren menar att det är viktigt att lyfta fram det normala och icke-kontroversiella med Islam, och inte endast använda medias representation då det ofta framställs som en sensation och ett hett ämne. Om lektionerna är dedikerade till det sensationella om Islam så kommer det vara den bilden eleverna får av religionen.

Min studie kan bygga på Tofts (2020) studie genom att bidra med nya insikter gällande arbetet med kontroversiella frågor, utifrån ett vidare perspektiv som inte endast ser på Islam ur media, utan vilka frågor i allmänhet som tas upp. Kanske resultatet liknar Tofts, eller bidrar med nya insikter.

I *Dealing with illiberal and discriminatory aspects of faith in religious education: a case study of Quebec's Ethics and Religious Culture curriculum* undersöker Maxwell & Hirsch (2020) huruvida det är rättfärdigat att undervisa om trångsynta och diskriminerande aspekter av religiös tro, så som kvinnohat, homofobi och rasdiskriminering i religionsundervisning.

Studien är en fallstudie som utgår ifrån *Quebec's Ethics and Religious culture (ERC) curriculum*. Denna läroplan liknar den svenska då den har tre övergripande mål med religionsundervisningen. Det första är det interkulturella målet att ge elever bättre förståelse av Quebecs mångkulturalitet, med religiös mångfald inräknat. Det andra målet är att förse eleverna med färdigheter att samtala om etiska och sociala problem. Det tredje målet är att främja de kanadensiska grundlagarna om individuell frihet, människovärde, folksuveränitetsprincipen, "the ideal of the common good", samvetsfrihet och religionsfrihet samt rättigheten till ett privatliv (Maxwell & Hirsch, 2020:163).

Maxwell & Hirsch (2020:163) ställer frågan om det är möjligt att undervisa om diskriminerande aspekter av religiös tro och praktik samtidigt som man följer de tre övergripande målen för religionsundervisning i Quebec. Det första målet är det interkulturella målet, som är att ge elever en bättre förståelse för Quebec's mångkulturalitet och mångreligiositet. Det andra är det kritiska målet som ger elever verktyg att självständigt kritiskt granska aktuella etiska och sociala frågor. Det tredje målet är det normativa målet som arbetar för att främjar de liberala demokratiska värden som Kanadas konstitution bygger på. Värdena behandlar frihet för individen, alla människors lika värde, folksuveränitetsprincipen, idealet för det gemensamma

bästa, åsiktsfrihet och religionsfrihet, rätten till privatliv, samt jämställdhet och frihet från diskriminering på grund av ras och sexualitet.

Studiens resultat visar att det inte är rättfärdigat eller möjligt att undervisa om diskriminerande aspekter av religiös tro då detta går emot läroplanen. Maxwell & Hirsch (2020:175) menar att religionsundervisningen prioriterar det interkulturella målet framför de två andra och därför skyddar religioner från att bli kritiserade. Istället värderas att undervisa om religion på ett sätt som respekterar elever och deras familjers rätt till religionsfrihet och åsiktsfrihet.

Maxwell & Hirsch (2020) studie är relevant även för det svenska forskningsfältet av att arbeta med kontroversiella frågor i svensk undervisning. Denna studie kan använda sig av Maxwell & Hirsch (2020) och bygga på forskningen om arbetet med kontroversiella frågor i religionsundervisningen. Vilken plats har läroplanen i lärarnas uppfattning om undervisning av kontroversiella frågor? Är detta något som tas upp i diskussionen kring undervisningsmetoder eller positioneringar? Eller som en beskrivning på vad som är kontroversiellt?

I *Religious Education in Contemporary Pluralistic Sweden* undersöker Karin Kittelmann Flensner (2015) hur religionskunskapsämnet kan konstrueras i klassrumspraktiken i dagens svenska pluralistiska samhälle. Detta undersöktes genom observationer av religionskunskapslektioner för att ta reda på hur religionskunskapsämnet "blir" i praktiken (Kittelmann Flensner, 2015:284). I resultatet beskriver Kittelmann Flensner (2015) fyra diskurser om religion som återfanns i religionskunskapsklassrummet. En sekularistisk, en andlig, och en svenskhetsdiskurs, samt en privat och en akademisk rationell diskurs.

Kittelmann Flensner (2015:295) betonar att religionskunskapsämnet på många sätt liknar andra ämnen, den största skillnaden är att eleverna kan ha en personlig relation till innehållet av ämnet. Forskaren beskriver hur religionskunskapen befinner sig mitt emellan det offentliga och det privata och hur detta gör att de dilemman och svårigheter som finns i samhället återspeglas i klassrummet. Elevers förförståelse måste utmanas i klassrummet annars sker inget lärande (Kittelmann Flensner, 2015:298).

2.2 Positionering

I *Representera och bli representerad: elever med religiös positionering talar om skolans religionskunskapsundervisning* undersöker Holmqvist (2016) hur elever som positionerar sig inom en religiös tradition talar om religionsundervisning, med fokus på tre temat. Det första temat behandlar undervisningsinnehåll och elevernas egna erfarenheter av deras religiösa traditioner och tro. Det andra temat behandlar frågan om att vara representanter av sin egen tradition i klassrummet. Det tredje temat behandlar hur eleverna beskriver ramverket och villkoren för religionsundervisning.

Studien utgår ifrån 21 gruppintervjuer och individuella intervjuer med elever i åldrarna 16–19 från muslimsk, judisk, kristen och buddhistisk trostillhörighet. Socialkonstruktivistisk teori utgör basen för den kritiska diskursanalysen som används som teoretiskt- och analytiskt verktyg.

Studien visade att eleverna har svårt att relatera sina egna traditioner inom ramen för religionsundervisningen. Religiösa traditioner i undervisningen framstår som ytliga, stereotypiska och fakta-inriktade. Undervisningen fokuserar enligt resultatet på historia, strikta regler och lydnad. De flesta studenter upplever rollen som representant i klassrummet som något påtvingat och oönskat, men vissa anser att det är nödvändigt för att kunna försvara och ge en mer nyanserad bild av sin religion.

Undervisning inom religionskunskap framstår som reglerat av krav på neutralitet, objektivitet och rättvisa. Utifrån hur eleverna talar om andra ämnen i skolan går det att urskilja att skolan fostrar kritiskt tänkande och påvisar eleverna en strikt vetenskaplig världsbild där religion avfärdas. Eleverna upplever däremot att ämnet har en potential att bidra till tolerans.

Min studie hoppas jag kommer kunna bidra med kunskap gällande hur lärare själva uppfattar att de arbetar med frågor som blir kontroversiella i klassrummet. Vad gör frågor kontroversiella i klassrummet enligt lärarna, och finns det en koppling till det som Holmqvist (2020) talar om?

3 Teoretiskt ramverk

I detta avsnitt presenteras den teori och begrepp som applicerats på materialet från datainsamlingen. Dessa används för att få en djupare förståelse samt att besvara studiens frågeställningar.

3.1 Socialiseringsteori

Socialiseringsteorins grund ligger i tanken att vi tänker och agerar som vi gör på grund av faktorer i vår uppväxt. Det kan vara allt ifrån lärare, föräldrar till att observera hur andra gör. Vuxna ses oftast bära huvudrollen i påverkan av vår uppväxt och uppfostran. Individer tänker och agerar ofta på sätt kontrollerade av förväntningarna från andra. Socialiseringen leder till att individer formar en social identitet som lägger grund för deras norm- och världsuppfattning (Furseth & Repstad, 2007:114).

Formell och informell socialisering består av sanktioner, positiva och negativa, som används som belöning och bestraffning för olika beteenden, utifrån vad normen säger om dessa beteenden. Det är vanligt att skolor och föräldrar använder sanktioner för att göra socialiseringen mer effektiv, till exempel genom att ge högre betyg för önskade resultat. Negativa sanktioner kan ses som disciplinering eller indoktrinering (Furseth & Repstad, 2007:115). Ett exempel på formell socialisation är den normen att det svenska samhället är kristet och att man är medlem i Svenska kyrkan, och att man inte begrundade detta nämnvärt då det är normen trots att man inte identifierar sig som kristen.

Det finns också primär och sekundär socialisering. Den primära socialiseringen sker under de första åren av ett barns liv. Den sekundära socialiseringen sker senare i livet, till exempel i skolan. I denna studie kommer socialiseringsteorin användas i studiet av de kontroversiella frågorna, och hur skolan påverkar den sekundära socialiseringen i mötet med dessa.

3.2 Sociokulturellt perspektiv

Denna studie kommer använda sig av det sociokulturella perspektivet som ett perspektiv på lärande i analysen av lärarnas uppfattningar om undervisningsmetoder och positioneringar.

Det sociokulturella perspektivet har sitt ursprung i Vygotskijs arbeten om utveckling, lärande och språk. Vygotskij menar att tänkande, avancerad problemlösning, språk, kreativitet och skapande är speciella för människor och måste förstås som uttryck för vår förmåga att utveckla och använda kulturella kunskaper. Perspektivet handlar därför om hur människor utvecklar förmågor som är kulturella till sin karaktär som att resonera abstrakt och lösa problem, vilket är relevant för denna studie (Säljö, 2014:297).

Ett begrepp som används inom det sociokulturella perspektivet är appropriering. Appropriering innebär att man lär sig hantera kulturella redskap och hur de är kopplade till världen. Genom lek och samspel med föräldrar och syskon tidigt i livet lär man sig dessa kulturella kopplingar. Det innebär att ta till sig kunskap genom att lära genom

hur andra gör, till exempel cykla och rita. Detta går att koppla samman med socialiseringsteorin. Vygotskij intresserade sig för skillnaden mellan primär och sekundär socialisering, och speciellt den språkliga aspekten. Han menar att det finns en skillnad i hur man lär sig vardagliga och vetenskapliga begrepp. Vetenskapliga begrepp lär vi oss inte i vardagen, och vi tar inte till oss dem utan att få dessa förklarade för oss. Skolan är den främsta porten för sådan kunskap. I skolan finns möjligheten för barn att möta och appropriera de slags kunskaper som låter dem förstå världen utanför den egna erfarenheten, som de tagit till sig i den primära socialiseringen (Säljö, 2014:304).

En viktig del av det sociokulturella perspektivet är vikten av sociala samspel för lärande och utveckling. Interaktion och kommunikation är det viktigaste för lärande och utveckling. Kunskap är ingenting som överförs mellan individer utan något vi deltar i. Säljö (2014:307) lyfter att de pedagogiska konsekvenserna ligger i hur man organiserar samspelet mellan elever, elever och lärare, och huruvida eleverna ges möjlighet att appropriera vissa kunskaper eller inte. Utifrån vilka undervisningsmetoder som lärarna i studien beskriver kan detta perspektiv ge insikter i vad de erbjuder i form av appropriering, och hur de underlättar arbetet med kontroversiella frågor via socialt samspel.

3.3 Interkulturalitet och "Vi och de"

När grupper möts är det typiskt av dessa att skapa gränser. Stier & Kjellin (2009:89) ger exemplet krig, kolonialisering, plundringståg och korståg som exempel på uråldriga företeelser som använts som gränsförsvar. Likt socialiseringsteorin tar även detta upp hur vår barndom formar oss - att vi som barn får lära oss att vi hellre bör umgås med vissa grupper och undvika andra. Denna typ av gränsdragning mellan grupper skapar ett "vi och dem". Gruppdefinitioner är inte enbart självdefinierade, vad som kännetecknar ett "vi", utan också tillskrivna andra utanför gruppen i fråga. Tillskrivningar av egenskaper i de olika grupperna resulterar i att "de-gruppen" ofta antas tänka och bete sig annorlunda än "vi" (Stier & Kjellin, 2009:90).

Den globalisering som skett de senaste decennierna har lett till att Sverige blivit ett mångkulturellt samhälle. Den svenska skolan har blivit tvungna att hantera sociala, pedagogiska, kunskapsmässiga och moraliska utmaningar som detta medfört. *Interkulturellt samspel i skolan* av Stier & Kjellin (2009:14) vill bidra till förståelsen av kulturmöten i skolan, även benämnt interkulturellt samspel i boken. Interkultur kan förstås som kulturmöten mellan människor. Pirjo Lahdenperä (2018:1) beskriver i *Interkulturalitet i undervisning och skolutveckling* hur interkulturalitet som begrepp myntades år 1974. Det började som en rekommendation till medlemsstaterna i FN till hur olika typer av utbildning bör främja studier av skilda kulturer för att gynna en ömsesidig förståelse för skillnader mellan kulturer. Det talades om ett interkulturellt synsätt som skulle förmedlas i alla former av utbildningar. Interkulturell undervisning sågs som en lösning, av Europarådet år 1984, på de utbildningsproblem som fanns till följd av invandring så som diskriminering, rasism och etniska fördomar. Målet var att skapa en konfliktfri samexistens och att skapa positiva attityder och värderingar bland elever. Interkulturalitet är en process med ett mål om jämlikhet och ömsesidig respekt, men för att uppnå detta måste man också lära sig om hur stereotyper, fördomar, rasism, sexism och desarmering påverkar vår kommunikation och vårt lärande. (Lahdenperä, 2018:3)

3.4 Intersektionalitet

von Brömssen (2016:1) skriver i *Diversity and Intersectionality: Studies in Religion, Education and Values* om huruvida religion kan ha en plats i intersektionalitets-begreppet. Begreppet uppmärksammar relationen mellan olika system av förtryck som skapar våra mångsidiga identiteter i hierarkier av makt och privilegium. Detta kan handla om ras/etnicitet, kön/genus, funktionsvariationer, klass, ålder, sexualitet och religion.

Det finns viss debatt om religion bör räknas som en kategori i intersektionalitet då det anses vara ett eget val, till skillnad från övriga kategorier. Det går dock att argumentera för att religion har en plats i begreppet då det likt de andra kategorierna berör tillhörighet och jämlikhet. Ett exempel på detta kan vara hur sambandet mellan protestantism och konstruktionen av ras, i detta fall vad som klassas som "vithet" och hur det visar sig i USA (von Brömssen, 2016:11). Genom att använda begreppet intersektionalitet i analysen av materialet kan en djupare förståelse ges mellan religionsämnet och de övriga kategorierna.

3.5 Islamofobi

Under 1990-talet började begreppet *Islamofobi* användas för att beteckna de hatbrott i form av anti-muslimska yttringar och handlingar som skedde mot muslimer. Begreppet innebär en intolerant syn på Islam och muslimer, i likhet med rasism, antisemitism, xenofobi och främlingsfientlighet. Muslimer reduceras ner till en monolitisk grupp vars kultur och livsstil är statisk, otidsenlig och outvecklad. Islam lyfts även fram som ett politiskt, religiöst, kulturellt och civilisatoriskt hot som för med sig fundamentalism, terrorism, och religionskrig. (Fazlhashemi, 2014:198) Detta begrepp kommer att användas för att beteckna och analysera de anti-muslimska yttringar som framkommer i analysen.

4 Metod

I detta kapitel redovisas den metod och det urval som ligger till grund för studien, samt de forskningsetiska överväganden som studien förhåller sig till.

4.1 Genomförande och urval

Denna studie använder sig av kvalitativ intervju som metod, och innehållsanalys som analysmetod. För att genomföra en intervju gäller att noggrant planera och strukturera intervjuerna (Kvale & Brinkmann, 2014:17). Först formulerades studiens syfte och frågeställningar utifrån föreliggande litteraturstudie på ämnet, med syftet att fördjupa sig i lärarnas uppfattningar om arbetet med kontroversiella frågor. För att besvara frågeställningarna arbetades en intervjuguide fram ([se bilaga 1](#)). Intervjumetoden utgår från semistrukturerade intervjuer, vilket oftast utgår från en färdig lista med ämnen som ska behandlas under intervjuens gång. Tanken är att deltagarna ska ha fått utveckla sina idéer och talat utförligt om varje ämne, detta är även något som Denscombe (2018:269) förespråkar. Genom detta kunde deltagarna föra samtalet i den väg ämnet tog oss, men höll samtidigt en röd tråd och gav mig möjlighet att ställa följdfrågor till det som uppkom. Allt eftersom intervjuerna fortlöpte anpassades frågorna och samtalet efter det som uppkom och under intervjuerna.

Intervjuerna genomfördes via ett mötesrum online, detta på grund av det rådande läget i Sverige med COVID-19. De allra flesta gymnasielärarna arbetade hemifrån för att undvika smittspridning under tiden då undersökningen ägde rum. Intervjuerna spelades in via mötesrummet och transkriberades efter genomförandet. Dessa transkriptioner var endast till för att underlätta analysarbetet och därför valdes särskilda delar ut ur intervjuerna som kan relateras till studiens syfte och frågeställningar. Citat från transkriberingarna presenteras i resultatet.

Samtliga lärare som tillfrågats att delta i studien är legitimerade lärare i religionskunskap för gymnasieskolan. Urvalet skedde via en förfrågan i en offentlig Facebook-grupp för religionslärare med 3000 medlemmar. För formuleringen på inlägget se [bilaga 2](#). Många lärare var under en stor press under våren 2020, på grund av pandemin. Undervisningen ställdes om till att endast ges på distans. Detta resulterade även i att det var svårt att hitta verksamma religionslärare som hade tid över för att delta i en intervju. Utöver inlägget i Facebook-gruppen tillfrågades ett 10-tal lärare vid gymnasieskolor i två län, varav en tackade ja. Totalt omfattas studien av 5 deltagare, detta var alla anmälde att de ville delta i studien av de tillfrågade, samt att de alla är verksamma legitimerade lärare i religionskunskap för gymnasieskolan.

Deras namn har bytts ut av konfidentialitetsskäl. Nedan presenteras de namn som de kommer gå under i resultatet, samt kort om deras tid som lärare och vilka ämnen de är verksamma inom. De första fyra kontaktades genom Facebook-gruppen och den sista, Carina, via email till en gymnasieskola.

Johan, som har arbetat som lärare i 21 år och rektor i 3 år. Lärare i samhällskunskap och religion. Johan har tidigare varit projektledare för ett ungdomsdemokratiprojekt samt rektor i nästan tre år. Han har också varit programsamordnare för teknikprogrammet samt el och energiprogrammet. Han påpekar i början av intervjun

att hans erfarenheter om att arbeta med kontroversiella frågor bygger på flera olika skolor på olika platser. Johan arbetar vid en gymnasieskola i Sydsverige.

Hanna, som har arbetat som lärare i 14 år. Svenska/religion. Hanna arbetar på en gymnasieskola i Stockholms län. I intervjun med Hanna framkom inte vilka program hon undervisade inom.

Erika, som har arbetat som lärare i 14 år. Religion/historia. Undervisar främst på högskoleförberedande program, handelsprogrammet, industriprogrammet och elprogrammet, men har också erfarenhet av att undervisa i religionskunskap för alla program. Erika arbetar på en gymnasieskola i en mindre tätort i Västmanlands län.

Samuel, som har arbetat som lärare i 8 år. Historia/religion. I intervjun med Samuel framkom inte uppgifter om var i landet han arbetar, eller med vilka program.

Carina, som har arbetat som lärare i 22 år. Religion/svenska. Carina arbetar på en gymnasieskola i en mindre tätort i Värmland. Carina undervisar främst högskoleförberedande program, så som ekonomiprogrammet, samhällsprogrammet och estetiska programmet

4.2 Analys och bearbetning av data

Analysmetoden som användes på det insamlade materialet är en modifierad variant av Denscombes (2018:402) innehållsanalys. Denscombes (2018:402) innehållsanalys består av steg i en procedur för att analysera materialet. Jag har inte använt mig av alla steg i proceduren då vissa delar inte ansågs relevanta för sättet jag ville analysera mitt material. Första steget i Denscombes (2018:402) innehållsanalys är att välja ett lämpligt textavsnitt, i mitt fall är detta då de transkriberade analyserna, var för sig. Det andra steget är att bryta ner texten i mindre enheter, vilket jag inte har gjort utan gått direkt till tredje steget där relevanta kategorier utarbetas. I en första genomgång av materialet kategoriserades deltagarnas svar utifrån frågeställningarna och intervjufrågorna. Detta gav en överblick över vad intervjuerna innehöll, och utifrån deltagarnas berättelser kunde nya kategorier skapas. Dessa kategorier kan även kallas teman, då deltagarnas utsagor i flera fall liknade varandra (se nedan). Ett annat steg i Denscombes (2018:402) innehållsanalys är att analysera texten beträffande enheternas frekvens, och att sedan göra en analys som länkar ihop enheterna och försöker förklara när och varför de förekommer som de gör. Detta förklarar hur teman skapades utifrån intervjufrågorna och deltagarnas svar, och vad som sedan dessa användes till. De teman som skapades är följande:

- Islam
- Frikyrkor och samfund
- HBTQ och kön/genus
- Tro och vetenskap
- Det öppna samtalet
- Studiebesök och gästtalare
- Privat och personligt
- Betygspåverkan

Dessa teman analyserades sedan med hjälp av socialiseringsteorin, sociokulturellt perspektiv, interkulturalitet, ”vi och de”, och intersektionalitet.

4.3 Validitet och reliabilitet

Detta småskaliga forskningsprojekt har inte som mål att dra generella slutsatser om hela Sveriges religionslärares uppfattningar om arbetet med kontroversiella frågor. Uppfattningar skiljer sig åt i stor utsträckning. Syftet är snarare att ge en kvalitativ inblick i hur lärare kan resonera om ämnet Eftersom urvalet för denna studie baseras på att deltagarna själva fick anmäla intresse och fick veta på ett ungefär vad intervjuerna skulle handla om i förväg kan informanterna vara mer intresserade av dessa frågor än vad den större massan är, eller vara mer benägna att tala om det, och påverka resultatet i den bemärkelsen. Den här studien kan emellertid ha en viss analytisk generaliserbarhet. Det gäller att överlägga i vilken mån och till vad resultaten från studien kan användas som läsare. Genom att presentera ett flertal citat från transkriberingen bör studien ge en inblick i hur och vad deltagarna talar om, och hjälpa läsaren att dra dessa slutsatser utifrån dessa samt övrigt resultat. (Kvale & Brinkmann, 2014:312) Jag gör däremot inga anspråk på att nå generaliserbarhet utifrån begränsningarna av denna studie.

För att kontrollera reliabiliteten i denna undersökning menar Kvale & Brinkmann (2014:225) att man kan be en oberoende person transkribera samma intervjuer, eller beskriva tillvägagångssättet på ett noggrant sätt för att någon annan ska kunna följa samma tillvägagångssätt och nå liknande resultat. Denna studie använder sig av det senare alternativet, vilket också gäller för validiteten av intervjuerna. Jag uppskattar att min studie har en god validitet och reliabilitet. Utifrån frågeställningarna och intervjufrågorna besvarar studien sitt syfte och metoden är lämplig och utvald särskilt för detta. Studien fokuserar på lärarnas uppfattningar och det är detta som framkommer i intervjuerna och systematiskt analyseras utifrån innehållsanalysen och tillsammans med det teoretiska ramverket. Studien utgår ifrån en intervjuguide vilket utgör grunden för den semistrukturerade intervjun, men eftersom studien avser att undersöka lärarnas upplevelser behöver intervjuerna också följdfrågor för att anpassa intervjun efter deras individuella upplevelser. Skulle fem andra lärare intervjuas skulle förmodligen andra svar framkomma, men syftet är inte att dra generella slutsatser och därför kan reliabiliteten möjligtvis ifrågasättas, jag anser däremot att någon annan kan använda samma material och göra samma undersökning och därav kan studien anses ha hög reliabilitet och validitet.

4.4 Etiska överväganden

Forskning som involverar människor behöver följa forskningsetiska principer. Nedan presenteras de etiska riktlinjerna för studien i form av informationskravet, samtyckeskravet, konfidentialitetskravet samt nyttjandekravet.

Undersökningsspersonerna för studien måste informeras om syftet med undersökningen. Innan intervjuerna påbörjades fick alla deltagare ett informationsbrev ([Se bilaga 3](#)) där de informerades om studien och vad materialet skulle användas till. De informerades om att de när som helst kan avbryta sin medverkan samt att det är viktigt

att de inte nämner några namn på elever eller liknande under intervjun, för konfidentialitetsskäl. För att läsa informationsbrevet i sin helhet, se bilaga 2 (Kvale & Brinkmann, 2014:107). Innan intervjuerna började gav deltagarna sitt samtycke.

Privat data som kan identifiera deltagarna av studien förvaras oåtkomligt för andra, skyddat av lösenord. Deltagandet av studien är helt konfidentiellt, namnen på deltagarna har bytts ut så att de inte kan härledas tillbaka till dem. Kvale & Brinkmann (2014:109) talar om hur konfidentialiteten kan komma i konflikt med intersubjektiv kontroll och att någon annan ska kunna upprepa studien. Vid eventuellt behov kan möjligheten ses över att omvandla video-filerna till ljudfiler och eventuellt redigera ut delar där namnuppgifter ges av misstag. Materialet och uppgifter om deltagarna kommer endast användas för forskningsändamål (Vetenskapsrådet, 2002:14).

Under en forskningsstudie måste man bedöma vilka konsekvenser studien ger för deltagarna samt efter vilka vetenskapliga fördelar som deltagandet ger. Studien ska alltid sträva efter att göra gott. Som forskare måste man vara medveten om öppenheten och intimiteten som intervjuforskningen kommer med, och som kan påverka deltagarna genom att de till exempel ångrar sådant som de sagt (Kvale & Brinkmann, 2014:110). Denna studie berör inte frågor som går djupt in i deltagarnas egen person, på ett privat plan, men vissa frågor om deras undervisningsmetoder och erfarenheter kan ändå kännas privata. Jag har varit noggrann med att låta deltagarna styra samtalet under intervjuerna och att inte leda in de på områden de visar ovilja att diskutera om. Inför denna studie diskuterades eventuellt en etikprövning men eftersom endast myndiga personer deltar i studien sågs inget behov. Inte heller några allvarliga konsekvenser för deltagarna kunde identifieras.

5 Resultat och analys

Här presenteras resultatet från min analys av intervjuerna. Materialet har analyserats utifrån socialiseringsteorin, sociokulturellt perspektiv, interkulturalitet, ”vi och de”, intersektionalitet och islamofobi. Resultatet är uppdelat i två större avsnitt, nämligen kontroversiella frågor respektive undervisningsmetoder och positioneringar. I dessa avsnitt presenteras de teman som innehållsanalysen visat varit mest frekvent förekommande och som de mest relevanta delarna utifrån studiens syfte och frågeställningar. I slutet av kapitlet presenteras en kort resultatsammanfattning.

5.1 Kontroversiella frågor

En av intervjufrågorna innehöll hur lärarna skulle beskriva kontroversiella frågor och vad deras förståelse för begreppet var. Utifrån vad lärarna lade i begreppet framkom olika sorters beskrivningar av vad för sorts kontroversiella frågor de mött.

Johan, som arbetat som lärare i samhällskunskap och religion till och från sedan 1999, beskriver att kontroversiella frågor inom religionskunskap kan handla om när läroplanens värdegrund kolliderar med elevernas värdegrund. När frågor om allas lika värde ifrågasätts, och där det kontroversiella blir att hans läroupdrag och tjänstemannaskyddighet att förmedla de värden och värderingar som läroplanen demonstrerar kan komma i konflikt med elever som har en annan syn på allas lika värde. Detta i form av rasistiska undertoner eller en annan syn på jämställdhet än vad vi skulle säga att läroplanen främjar. Han menar att det går att konstatera att han hamnat i diskussioner utifrån värdegrundsperspektiv. Detta perspektiv återfinns hos de andra deltagarna också. Två av deltagarna gick inte in särskilt mycket närmre på frågan om vad kontroversiella frågor kunde vara, men fokuserade desto mer på undervisningsmetoder och deras positionering i klassrummet i förhållande till dem, som jag kommer till nedan.

5.1.1 Islam

I min analys framträdde bland annat Islam som ett tema då flera av deltagarna i studien nämnde det som ett kontroversiellt ämne. En anledning till att Islam kännetecknas som en kontroversiell fråga i klassrummet förklaras av deltagaren Johan. Han menar att hinduism och buddhism oftast är ganska avlägset för elever. I takt med att Sverige utvecklats till ett mångkulturellt samhälle har Islam oftare fått en stor roll i undervisningen. Nedan talar Johan om hur hinduism och buddhism talas om i klassrummet i jämförelse med Islam.

Det är ofta kopplat till att man mött själv på någon semesterresa till Thailand, ofta en ganska oproblematiserad bild av könsroller eller religiösa grupperns aktiva förtryck medan diskussionen om Islam ofta är ganska enkel för att den finns nära. (Johan, 2020)

En del av diskussionen kring Islam menar Johan handlar om vad som är korrekt Islam, och att elever underkänner en hel del av det som står i läroboken. Johan berättar om en situation med två elever. Eleverna hade en shiitisk utgångspunkt och reagerade på att sunni skulle framstå som normalt och det riktiga. De argumenterade väldigt tydligt

”Vem litar du på? Litar du på din kusin eller litar du på någon annan som du inte är släkt med?”. Detta beskriver Johan som att det blev ”väldigt spännande” i klassrummet då eleverna argumenterade tydligt för sin ståndpunkt och hur de resonerade. Det var de enda två som var tydliga med sin religiösa utgångspunkt i den gruppen, menar Johan. Han tror dock att det fanns någon eller några i klassen som tillhörde sunni, men som inte valde att gå ut i polemik. Det kontroversiella med detta riktat mot läromedlet, och inte en inre konflikt i klassrummet. Johan går inte in närmre på vad diskussionen ledde till, utan identifierar endast detta som något som upplevs som kontroversiellt när det gäller undervisning om Islam.

Utifrån socialiseringsteorin kan situationen förstås som att eleverna bär på en uppfattning från deras primära socialisering, som lagt grund för deras norm- och världsuppfattning, och i mötet med ny kunskap kan det tänkas att det uppstår en konflikt mellan dessa uppfattningar. I detta fall var det undervisningen, i form av läroboken, som står på andra sidan av konflikten, men som Johan uttryckte det kan det också finnas elever som tillhör en annan idétradition som kan välja att gå ut i polemik och här kan en gränsdragning mellan ”vi- och de” hända.

Något som framgår utifrån deltagarnas utsagor är inte att klassrummet delas upp i en ”vi-och de”-uppdelning, utan att det oftare är reaktioner på arbetsmaterial som väcker känslor bland eleverna. Även om diskussionen kring en definition av begreppet ”*kontroversiella frågor*” oftast beskrevs som en fråga om en kränkning av allas lika värde ger exemplen som jag tagit upp sken av att det i dessa fall inte handlar om kränkningar mot övriga i klassrummet, utan snarare generella yttringar om värden och moralfrågor som ifrågasätts.

Hanna, som arbetat som lärare i 14 år, kommer in på Islam under andra kontroversiella frågor inom religionsundervisningen. Hon beskriver att hon valt att frångå det traditionella religion för religions-tänket i sin undervisning. Detta har öppnat upp för att man kan ha fler moment som är mer kontroversiella. Hon beskriver att hon sällan möter frågor eller reaktioner från elever som inte bekänner sig till någon religion, utan att det mer är de som är kristna eller muslimer som reagerar till exempel på homosexualitet. Hanna fick frågan om det är där det kontroversiella uppstår, i någon slags krock mellan trosåskådningarna, med vilket hon svarade att hon tror det.

Det var många som uttryckte sitt missnöje och avsky när det var en fransk imam i Paris som argumenterade för att Islam är högst kompatibelt med homosexualitet. ”Det är en synd! Det står inte i koranen! Han har feltolkat koranen! Koranen uttrycker tydligt...” De började leta upp koranverser och så. (Hanna, 2020)

I citatet ovan beskriver Hanna hur elevernas reaktioner kan se ut i mötet med frågor som i sin tur blir kontroversiella. Detta påminner om exemplet som Johan lyfte, att det finns interna konflikter inom Islam samt över hur Islam porträtteras i media och i läroböckerna.

Erika, som har jobbat som lärare sedan 2006 i religion och historia, berättar om hur eleverna ofta har en mött en bild i media om till exempel muslimer. Erikas berättelse skiljer sig något från vad de andra deltagarna berättat om. I detta fall kan exempel på islamofobi ses, och även en oro över att möta dessa frågor. Erika berättar att många kommer med en förförståelse där man har en tanke om att alla muslimer är väldigt

troende, väldigt strikta med sina regler och i princip alla skulle tänka sig vara terrorister. Ibland kan det komma in elever som ifrågasätter Islam, så kanske man har elever som är muslimer i gruppen, och att det då kan bli svårt och kontroversiellt. Erika menar att det är klart att terrorismen finns, men att hon brukar släppa det ämnet till samhällskunskapen då hon känner att det ligger så långt ifrån kärnan i tron. Hon tycker det är svårt att möta elever som kommer in med en känsla av att muslimer är galna och terrorister, men också att många elever med svensk bakgrund också har en negativ uppfattning om tro överhuvudtaget. Utifrån socialiseringsteorin skulle detta kunna förklaras som att elever som ifrågasätter tro kommer ifrån en bakgrund där religion inte har en stor roll. Som tidigare nämnt så är Sveriges samhälle kristet men begrundas inte närmre då det är etablerat som norm och inte inkräktar på ens identitet som icke-troende. De värderingar som Sverige byggs på, den kristna grunden, kan på så sätt antas vara ens personliga utan att man reflekterar över hur de befästs. De som bekänner sig för en tro blir på så sätt främmande för denna grupp och skapar en gränsdragning mellan ”vi och dem” där de troende tillskrivs egenskaper som terrorister, väldigt troende, strikta med sina regler och så vidare. Islamofobi som kan antas härstamma från medias bild av Islam men också ett tillfälle för interkulturalitet i undervisningen för att gynna en ömsesidig förståelse för skillnader, och även likheterna, mellan de olika kulturerna och värdesystemen.

5.1.2 Frikyrkor och samfund

Två av deltagarna tar upp frikyrkor och samfund som kontroversiella frågor i religionsundervisningen. Johan lyfter pingstkyrkan eller andra baptistiska traditioner och att han mött en del elever som har svårt för sekulära inslag i samhället, och att dessa elever bär en syn på sexualitet som ställs i konflikt med frihet och tolerans som Johan menar ska präglade vårt samhälle.

Erika berättar att hon upplever att elever med frikyrklig bakgrund nästan har det tuffast i skolan, för att de inte vågar stå för sin tro. När det kommer till uppgifter där man ska uttrycka vad man känner eller tycker verkar muslimer ha lättare att stå upp för sin tro, vad man tycker är bra och dåligt och liknande, medan elever med frikyrklig bakgrund har det svårare.

Även Jehovas vittnen tas upp som en kontroversiell fråga, framför allt gällande frågan om blodtransfusion.

Jag hade en klass där vi hade ganska många diskussioner om det här med att inte kunna ta emot blod vid en olycka, om man faktiskt var villig att offra sitt liv vid en bilolycka för att det inte fanns blod tillgängligt. (Johan, 2020)

Johan säger att det var rätt spännande då en kille vågade ta diskussionen och berätta hur han resonerade. Han menar att det är lättare att ta den diskussionen när en klasskamrat till exempel säger att ”Jag kan tänka mig det här eller min mamma tänker...” men det blir väldigt laddat när man börjar prata om barn, små barn, och att man då kommer in på svensk lagstiftning och hur man för tillfället tar ifrån föräldrars vårdnadshavarroll och ge små barn blodtransfusioner för att rädda liv. Johan påpekar också att man då kommer till ”Vad händer om föräldrarna stöter bort sitt lilla barn?” och att det är en sådan här fråga som har väckt mycket känslor, för då ska man å ena sidan prata utifrån ett barnperspektiv och barnkonventionen, och samtidigt ska man

prata religionsfriheten utifrån europakonventionen som ger föräldrarna rätt till att bestämma över en del av barnens religiösa uppfostran.

Det där är en spännande fråga och vi hamnar ibland i diskussioner, men min uppgift är att vända och vrida på det här och försöka se det på många olika sätt. Från Jehovas vittnen har vi ett antal sådana här konflikt-fronter. (Johan, 2020)

Vid frågan om klassrumssituationen blir annorlunda om det finns en elev som tillhör eller delar åsikter om ämnet som diskuteras svarar Johan på följande sätt:

Det beror på lite grann, skulle jag säga. För det första så för vi ju ingen statistik över vem som tillhör religiös konfession, jag kan aldrig veta vem som har en viss. Vilket innebär att det blir väldigt viktigt när jag kommer in på områden som kan vara kontroversiella att faktiskt vara ganska tydlig med att här finns det olika ståndpunkter och jag vet ju till exempel att när man pratar om sekter i undervisningen, som nu mer är obligatoriskt i religionskunskap 2, så lyfts nästan alltid Jehovas vittne fram och det är ju ett klassiskt exempel. Dels för att Jehovas vittne finns i vår omgivning, de flesta kan känna igen att de mött det på något sätt, dessutom är det väldigt enkelt för att Roy Wallis sekttypologi matchar ju perfekt Jehovas vittne. Det kan ju ha att göra med att Roy Wallis faktiskt utvecklade det mot Jehovas vittne, och hade Jehovas vittne som struktur. Då får man vara väldigt tydlig med att prata om vad begrepp innebär. När vi pratar om begreppet sekt i religionskunskap så pratar vi om en helt annan sak än vad begreppet betyder på löpsedlarna i massmedia. För att desarmera frågan och säga ”Jo, Jehovas vittnen räknas som en sekt och det är för att man ska kunna skilja dessa från en kyrka eller en denomination. Det är ett religionssociologiskt begrepp snarare än ett värderingsbegrepp. Där kan jag känna ibland att det är väldigt svårt för en del elever. ”Sekt är ju negativt, det är ju hjärntvätt och massmord och alltihop”. Men det finns rörelser som organiserats som sekter, som har begått hemskheter, men det betyder inte att vi automatiskt ska belasta Jehovas vittnen i det här. (Johan, 2020)

Från Johans berättelser om Jehovas vittnen kan man se att det kontroversiella i frågorna härstammar från elevernas förförståelse av vad en sekt är, och att de har svårt att gå från de vardagliga begreppen till de mer vetenskapliga för att skapa en ny förståelse. Gällande frågan om blodtransfusion skapas ett spänningsfält mellan barnperspektivet och religionsfriheten, men även här ligger laddningen på frågan i sig och inte mellan aktörer i klassrummet.

5.1.3 HBTQ och kön/genus

Flertalet gånger under intervjuerna tas frågan om sexuell läggning och religiös åskådning upp. Hanna menar att hon sällan möter frågor och reaktioner från elever som inte bekänner sig till någon religion, utan att det är mer de som är kristna eller muslimer som tycker att det är förkastligt, att det är en synd att vara homosexuell. Genom att tänka utifrån ett intersektionellt perspektiv kan en eventuell analys av detta vara att elever som identifierar sig inom HBTQ är speciellt utsatta i diskussioner gällande religion. Intersektionaliteten kan vara att en elev identifierar sig som muslim

och homosexuell, och sedan blir ifrågasatt utifrån sin tro på grund av sin sexuella läggning.

Hanna tar upp ett exempel från ett arbetsområde hon haft gällande HBTQ. Hon beskriver hur de arbetade med artiklar. I en av artiklarna fördömde man starkt homosexuella. Det var en borgmästare i en stad i Israel som tillhörde ett ultraortodox parti som menade att den senaste tidens jordbävningar kunde skyllas på de homosexuella. I kontrast till detta valde hon att lyfta fram en artikel om en rabbin i en synagoga i Stockholm som viger homosexuella. Det hon ville komma åt var hur de argumenterade för sina ståndpunkter, de bekänner sig till samma religion men hittar olika argument till vad som är okej. Tillvägagångssättet visade på något sätt ytterligheterna. Hon beskriver att hon mottog reaktioner från många i klassrummet, särskilt om artiklar som starkt fördömde, och det var framför allt från elever som uppfattades som icke-religiösa. Det var även många uttryckte sitt missnöje och sin avsky när det var en fransk imam i Paris som argumenterade för att Islam är högst kompatibelt med homosexualitet, som tidigare nämnt i avsnittet om Islam. Utifrån Hannas berättelse framkommer det att det var främst icke-religiösa och muslimska elever som deltog i samtalen om homosexualitet, det nämns inte om någon från en annan trostillhörighet argumenterade i frågan. Hanna tar däremot upp en situation som uppstod när hon visade ett klipp med två tjejer som är homosexuella och som undersöker hur det är att leva som homosexuella i Sverige. I klippet tar de upp hur relationen är mellan kristendom och homosexualitet i Sverige.

Dels förlöjligar de sig själva lite grann. Försöker vara lite stereotypa och så, men också förlöjligar kanske lite svenska kyrkan. Då var det en kille som reagerade väldigt starkt och tyckte att: ”Hur kunde du visa det här? Tro och religion är något som man ska ta på allvar!”. Ja, men det gör jag absolut. Jag visade bara på hur det kan se ut i Sverige idag. (Hanna, 2020)

Andra exempel på hur kontroversiella frågor kan uppstå utifrån ett intersektionalitets perspektiv är från Erika och Johan. Hon lyfter upp sexism och hur det kan uppstå kontroverser i klassrummet som grundar sig i det. Hon betonar att det är väldigt viktigt att tala om frågor som går emot värdegrunden, och att markera när elever går över gränsen. Däremot menar Erika att man inte heller ska skrämman bort de frågorna. Johan berättar om erfarenheter från att diskutera kvinnligt och manligt i klassrummet, män och kvinnors jämställdhet.

När jag jobbade med ett kollegie, där framför allt kvinnliga kollegor var religionslärare. Där upptäckte vi en väldigt intressant sak. Vi kunde gå in och prata om exakt samma sak, där vi lyfte upp skillnader mellan män och kvinnor, och att kvinnor då i många fall var underordnade, så mötte jag som man mindre motstånd från elever än vad mina kvinnliga kollegor kunde göra. De kunde ibland få höra att, ”så här tycker du bara för att du är kvinna”, medan jag som man då aldrig mötte något sådant där. ”Du tycker det här är ett problem bara för att du är man”. När jag lyfter upp sådana frågor och konstaterar att det här tycker jag är ett problem för att det, om jag då drar det mer privat, det innebär att min dotter och min fru plötsligt hamnar i en större kontext, vi tänker på män och kvinnor på ett annorlunda sätt, och vad som är acceptabelt i förhållande till vår värdegrund. Det var lite spännande för att där kunde jag möta mindre

konflikter än vad mina kvinnliga kollegor gjorde kring just de här sakerna.
(Johan, 2020)

Intersektionen mellan religion och kön kan visa sig på flera olika sätt i religionsundervisningen. I citatet ovan diskuterar Johan en dimension där lärarens kön underordnas i diskussion om religion. Detta kan ifrågasättas om det bör räknas som intersektionalitet då det inte är lärarens religiösa tillhörighet som diskuteras, men att ha i åtanke är att klassrummet är en interkulturell plats. En samlingsplats för alla kategorier i intersektionalitets begreppet. Ett kulturmöte. De diskussioner som sker i klassrummet gentemot läraren kan likaså reflekteras mot de elever som identifierar sig i den diskussion som sker, vilket gör intersektionalitet relevant. Lärarnas definition av kontroversiella frågor talade om frågor som sätter värderingen om alla likas värde på spel, vilket Johan, Erika och Hannas berättelser vittnar om.

5.1.4 Tro och vetenskap

Hanna talar om hur arbetsområdet tro och vetenskap är en kontroversiell fråga. Hon brukar ställa frågan ”Vad tycker ni? Kan man vara vetenskapsman och religiös? Eller kan man vara religiös och tro på vetenskap?”. Vissa elever argumenterar för att man kan det på olika sätt, medan andra reagerar med att säga ”men koranen är vetenskap, så det kan man absolut vara”. Hanna menar att detta inte är nyanserande, utan att de är rädda för att kliva utanför vad koranen skulle säga. På frågan om hur hon bemöter detta svarar hon att hon inte kan säga ”Jag tycker du har fel.”. Hanna menar att det finns mycket i koranen som absolut är vetenskap, men också att hon vill få de att se och ta med andra perspektiv. Att det finns andra som tycker annorlunda, och att man inte alltid ska utgå ifrån sin egen religion som de ofta gärna gör.

I diskussioner om kreationism är det många elever som säger ”herregud, alla vet väl att jorden är äldre än så!” menar Hanna. Hon lyfter även fram att vissa elever säger ”i koranen står det att det gick till så här, och det är vetenskap”. Hanna försöker visa för sina elever att det är okej att faktiskt plocka in senare vetenskap, men också behålla perspektivet med gud som skaparen och den som driver fram evolutionen. Hon tror att det är en ögonöppnare för elever som vill behålla sin tro på gud, och samtidigt är öppna för vetenskap.

Erika berättar att elever ofta har en idé om att religion och vetenskap inte går ihop, innan de arbetat med området. ”Religiösa människor är dum i huvudet som tror på något som står i en gammal bok som är skriven för evigheter sedan”, är kommentarer hon möter. Hon upplever att det är sådana inställningar man kan möta innan arbetet med området, och att det kan bli svårt för eleverna att ändra tankesätt när man väl satt sig in i kapitlet och förstår att de allra flesta som är troende också tror på vetenskap och att det faktiskt går ihop. Det kan vara ganska svårt för en del att ändra sig. Hon fortsätter med att berätta om en händelse på ämnet:

Jag hade en gång en kvinna på Komvux som kom från Irak, hon var i trettioårsåldern och hade flera barn och kommit till Sverige. Hon var kristen katolik och hade gått i irakisk skola hela sin uppväxt, hon hade på religionskunskapslektionerna sluppit undan för att hon var kristen och de läste bara om Islam på deras undervisning. Hon fick läsa bibeln i stället, eller hur de gjorde... Hon sa att det var för första gången i hennes liv som hon fick höra talas om, det var mer i naturkunskapen då som de

presenterade, men den sidan av det hela. Att liksom... ”Jaha!”. Hon hade aldrig hört talas om Darwin eller Big bang teorin. För henne blev det liksom världens krock, hela hennes bild av världen och sig själv och livet ställdes upp och ner. Hon var i en djup kris och pratade med präster och försökte få ordning på det hela. (Erika, 2020)

Samuel, som har undervisat på gymnasiet i cirka fyra år, menar att det ofta finns missuppfattningar om att man måste välja mellan religion och vetenskap. Han menar däremot att denna fråga inte är kontroversiell, men att diskussioner kring det kan bli kontroversiella, till exempel att diskutera om det finns en själ.

Det som deltagarna diskuterar gällande tro och vetenskap vittnar en del om ett ”vi och dem”-perspektiv samt så går det att se ur ett socialiseringsperspektiv. Elevernas egna erfarenheter speglar en förförståelse innan de möter ämnet, vilket skapar en reaktion. ”Vi och dem”-perspektivet kommer ifrån att vissa elever har en förutfattad mening där de tillskrivit religiösa och vetenskapstroende olika egenskaper, och skapar en reaktion när detta ifrågasätts.

5.1.5 Analys

Det som jag finner intressant i lärarnas uppfattning om kontroversiella frågor i religionsundervisningen är hur det ofta är kopplat till läromedel och undervisningsmaterial. De beskriver att kontroversiella frågor uppstår när läroplanens värdegrund kolliderar med elevernas. Detta kan ses genom att elevernas norm- och världsuppfattning som skapats i den primära socialiseringen hamnar i konflikt med det som skolan, i den sekundära socialiseringen, presenterar (Furseth & Repstad, 2007:114).

Islam framkommer som något som uppfattas kontroversiellt i religionsundervisningen, främst ligger fokus på läromedel och undervisningsmaterial som hamnar i konflikt med elevernas värdesystem. Vad som är korrekt Islam tas upp som ett exempel, detta visar på hur eleverna kan komma från olika traditioner och hur mötet med andra föreställningar skapar spänningar i deras normuppfattning. Ett interkulturellt undervisningsperspektiv kan främja arbetet med detta för att skapa positiva attityder och motarbeta stereotyper och ge insyn i hur olika värdesystem fungerar. Icke-religiösa elever reagerar också på undervisningsmaterialet, som till exempel när Hanna undervisade om homosexualitet och hur det inom samma religion kan finnas olika uppfattningar om huruvida det är accepterat eller ej. I de fall där Islam tas upp utifrån fördomar om terrorism och strikta levnadsregler, och även i fallet med hur homosexualitet framställdes i undervisningsmaterialet, och de icke-religiösa elevernas reaktioner på detta, framkommer det att det finns en gränsdragning hos elever som är icke-troende och troende. ”Vi och dem”. von Brömssen (2016:11) beskriver hur religion kan ha ett samband med konstruktionen av ras, vilket för mig till tankar om att de icke-religiösa eleverna kan bära på en idé om vad som är svenskt eller ett ”vi” i form av att deras värdesystem skiljer sig från ”de”. Eftersom Sverige har haft en ökad invandring från olika kulturer har detta också medfört den ökade religiositeten i Sverige som kan tänkas hamna i konflikt med de icke-religiösa elevernas norm- och världsuppfattning. Lärarna nämner inte etnicitet som en bidragande faktor till frågor blir kontroversiella, men de olika kontexterna som elevernas primära socialisering skapas kan tänkas påverka hur de reagerar på undervisningsmaterialet.

Samtidigt framkommer det hur elever som har bakgrund i frikyrkor eller övriga samfund har svårt för sekulära inslag i samhället och att dessa elever bär en syn på sexualitet som ställs i konflikt med skolans läroplan och värdegrund. Här skapas ännu en gränsdragning mellan ”vi och dem” men där de sekulära är ”dem”.

HBTQ och kön/genus framkommer som kontroversiellt i mötet mellan troende och icke-troende, däremot främst riktat mot undervisningsmaterial och inte som konflikter mellan elever. Däremot kan elever som identifierar sig inom HBTQ vara särskilt utsatta i diskussioner gällande religion utifrån ett intersektionellt perspektiv. Även sexism tas upp som ett exempel på kontroversiella frågor i klassrummet och spänningar som går emot värdegrunden behöver markeras enligt Erika. Johan talar om hur lärarnas kön underordnas i diskussioner om religion, särskilt det kvinnliga könet. Detta är något som kan reflekteras på elevernas könstillhörigheter och hur religion och kön i ett intersektionellt perspektiv kan komma att bli kontroversiellt i undervisning.

Religion och vetenskap, eller tro och vetenskap tas också upp som något som kan skapa kontroverser i klassrummet. Vad som är vetenskap och ofta utgångspunkten att det som står i koranen är sant, vilket kanske kan appliceras på övriga religiösa skrifter i andra sammanhang. Hanna uttrycker en ovilja att säga till eleven att hon tycker eleven har fel i att säga att koranen är vetenskap, då hon anser att det finns saker i koranen som absolut är vetenskap men att hon vill få eleven att se andra perspektiv. Hanna menar att eleverna är rädda för att kliva utanför vad koranen skulle säga. Detta kan möjligtvis kopplas till den primära socialiseringen och hur eleverna fått lära sig vad som är kunskap och hur deras värdesystem är uppbyggt, att som lärare bemöta detta med en sekundär socialisering där undervisningen bryter denna föreställning verkar enligt Hanna kunna skapa något kontroversiellt i undervisningen. Samuel menar att det finns missuppfattningar om att man måste välja mellan religion och vetenskap, och anser att detta inte är något kontroversiellt men att diskussionerna kan bli kontroversiella som till exempel att diskutera om det finns en själ eller inte. Detta förstår jag som att de religiösa övertygelserna kolliderar med vad som är vetenskapligt möjligt att bevisa och ej.

5.2 Undervisningsmetoder och positioneringar

Nedan presenteras de undervisningsmetoder som lärarna upplever att de använder sig av i undervisning av kontroversiella och vilka svårigheter och möjligheter som finns med dessa. I underrubriken ”privat och personligt” diskuteras lärarnas positioneringar av sina åsikter i arbetet med kontroversiella frågor och under rubriken ”betygspåverkan” diskuteras hur positioneringarna kan påverka eleverna. Avslutningsvis återfinns ett analyskapitel som sammanställer analysen av materialet.

5.2.1 Det öppna samtalet

För Johan är det öppna samtalet svaret på hur han hanterar kontroversiella frågor. Han menar att så länge eleven inte uttrycker kränkande saker som drabbar andra i klassrummet så är det ett sätt att arbeta på. Att skapa en förtroendemiljö där eleven faktiskt vågar prata om sig själv är viktigt enligt Johan. Den pedagogiska metoden måste på något sätt vara samtalet som skapar respekt. Detta stämmer överens med Vygotskijs tankar om betydelsen av socialt samspel för lärande. Även Hanna jobbar mycket med

diskussion. Hon menar att det är ett ämne som kräver diskussion och att eleverna får lyssna på varandra.

Jag kan mata dem fulla med fakta om religioner men det ger ju inte så mycket kan jag känna. Jag vill ju att de ska bli aktiva samhällsmedborgare. (Hanna, 2020)

Carina, som arbetat som lärare sedan 1998, menar att det är viktigt att skapa en bra dialog och ett respektfullt klassrum. Det stora jobbet är att få de att diskutera, att våga tänka och prata, ha egna åsikter och så vidare. Får man inte till det så är det kört, säger hon. För att uppnå detta arbetar Carina med EPA systemet, som går ut på att eleverna får arbeta enskilt, i par och sedan tillsammans med alla i klassen.

När vi har den här typen av diskussioner så går jag inte runt och lyssnar, de måste få känna att de får vara ifred och tänka själva. När de lyfter det i storgrupp så går det att fånga missuppfattningar eller ta ett annat perspektiv på saker och ting. Det blir ett fördjupat samtal på något vis. (Carina, 2020)

Carina talar om att man måste organisera en konkret klassrumssituation där de är tvingade in i samtal med varandra, och att man bemöter det som de säger med respekt. Detta är något som går i linje med det sociokulturella perspektivet, att kunskap inte är någonting som överförs mellan individer utan något vi deltar i. Att ”tvinga” in eleverna i ett samtal kan därför få positiva effekter utifrån ett sådant perspektiv.

En annan faktor Carina tycker spelar in är att många lärare gör religionsämnet till ett provämne. Hon menar att det inte går att betrakta religion som en objektiv sanning som man kan läsa in och mata fakta, det hör inte hemma i religionsämnet. Det handlar om förmågor och att förstå ämnet. Hon tar även upp att det inte alltid är bra att prata om kontroversiella ämnen ur ett individperspektiv, utan tycker i stället att man bör använda sig av bra filmer och texter som man kan se och läsa där man kan förhålla sig till ämnet genom att lägga det på bordet, man behöver inte gå in privat i det. Om man gör detta menar Carina att eleverna med tiden blir mer personliga i sina uttryck, och de kan prata om hur de tänker. Detta kan vara en bro mellan elevernas förståelse för vardagliga begrepp och vetenskapliga, så som uttrycks av Vygotskij (Säljö, 2014:304).

En deltagare går emot trenden bland deltagarna om öppna samtal om kontroversiella frågor. Erika ser ett problem med öppna diskussioner i klassrummet. Hon skulle föredra det, om alla ville ge och ta och vågade bjuda på sig själva. Hon tror dessvärre att de är för unga ibland för det. Förståelsen, empatin, och förmågan att sätta sig in i andra människors situationer och att verkligen vilja förstå en annan människa finns inte alltid där än. Hon menar att det i stället är lättare att ställa de öppna, kluriga frågorna på ett sätt där de får diskutera med sig själva i stället för att utvecklas. Hon nämner att när hon arbetar med samhällsprogrammet så brukar skrivuppgifter fungera bra, då de är vana att skriva mycket och har lätt att formulera sina tankar. Eftersom de har datorer kan de också spela in sina diskussioner. Hon nämner också att det finns en tendens hos industriklasser som visar att de inte tycker om att skriva, då brukar de få ta ett varsitt grupprum och spela in vad de tänker. Hon brukar dela in de i grupper ibland, men de får också arbeta själva. När Erika börjar ett moment försöker hon skapa ett intresse genom att ha en presentation om ämnet som ska beröras, eller i vissa fall visa en dokumentär. Detta mynnar sedan ut i gruppdiskussioner eller helklassdiskussioner som

sedan examineras genom en större fråga, som kan vara att spela in en podd eller skriva en uppgift på frågan.

Utifrån Erikas syn på att arbeta med kontroversiella frågor behövs inte samtalet på samma sätt som de andra betonar det. Däremot redovisas en möjlighet i att eleverna själva får arbeta med svåra eller kontroversiella frågor för att utvecklas.

Samuel beskriver att han brukar fånga upp reaktioner som kan skapa kontroversiella diskussioner innan det bryter ut. Det kan vara suckar som varnar om att det till exempel.

Jag försöker fånga upp det direkt och påpeka väldigt tydligt att vi är tjugo personer här inne och det är tjugo olika religiösa åskådningar, om vissa ens har en religiös åskådning. (Samuel, 2020)

Likt Erika, brukar Samuel försöka presentera ämnet först, för att ge det ett sammanhang. Han menar att om han skulle ge eleverna en artikel om att Jonas Gardell stoppades i Rom av katolska kyrkan i Sverige så skulle de inte förstå vad det handlade om, men om man förklarar kontexten kring artikeln innan så blir det enklare att sedan diskutera det med eleverna. Något som kan avdramatisera mycket av det som kan vara känsligt med religion menar Samuel kan vara att arbeta ämnesövergripande. Eftersom han arbetar både som historie- och religionslärare så har han möjligheten att kombinera ämnena i viss utsträckning.

Pratar man om exempelvis medeltiden och hur det såg ut i ett historiskt perspektiv, så kan man också se medeltiden ur ett religiöst perspektiv. (Samuel, 2020)

Carina nämner också att hon arbetar ämnesövergripande.

Jag har också turen att ha de i både svenska och religion, och ibland också i kultur- och idéhistoria. Det har varit fantastiskt, då behöver man inte sätta gränser mellan ämnena och då blir det så mycket mer vidareförståelse. (Carina, 2020)

De undervisningsmetoder och möjligheter som förespråkas bland deltagarna är främst diskussion och öppna samtal som skapar respekt. Ur ett sociokulturellt perspektiv är detta något som främjar lärandet. Deltagarna lyfter att det är viktigt att avdramatisera ämnet eller frågan, att presentera det först och om möjligt arbeta ämnesövergripande för att bredda elevernas förståelse. Utifrån det sociokulturella perspektivet kan elevers möjligheter att appropriera kunskaper ökas genom att arbeta med socialt samspel. Att arbeta ämnesöverskridande kan tänkas bredda möjligheterna att ta vara på varandras kunskaper.

5.2.2 Studiebesök och gästtalare

Flera av lärarna nämner studiebesök och gästtalare som exempel på undervisningsmetod för kontroversiella frågor. De uttrycker både negativa och positiva effekter av detta. Erika talar om att hon tycker att det är jätteviktigt att få möta människor, men att hon tycker det är svårt för att hon inte vill att religionskunskapen ska bli något exotiskt eller konstigt. ”Nu tar de hit några konstiga människor, nu blir det lite spännande och kul” är Erika rädd att eleverna ska tänka. Hon säger dock att

studiebesök eller gästtalare kan vara ett sätt att hantera kontroversiella frågor, eller åtminstone motverka dem. Eleverna brukar gå in med en känsla av att människorna de ska möta är galna, men komma ut med en känsla av det inte var så tokigt. ”Jag vill inte leva så, men det är helt okej om de vill det, så länge de inte skadar någon. Det var rätt spännande.” tog Erika upp som exempel på hur eleverna kunde prata om besöket efteråt. Hon betonar att hon brukar boka in en timme efter besöket för att klassen ska få tid för sig själva. Då får de sätta sig och skriva en egen reflektion, så man får ut sig det man upplevt, sedan lämnas den in anonymt så lyfter Erika några av de frågor som kommit upp på nästa lektion.

Carina beskriver att deras skola inte kan genomföra studiebesök och ha gästtalare på skolan på grund av ekonomi och hur liten staden är. Hon vet inte heller om hon hade velat det om hon hade haft möjlighet till det. Även Carina tar upp problematiken med att exotifiera människorna. Det blir inga bra samtal på grund av detta, menar Carina. I stället har Carina börjat samarbeta med en av sina kollegor som kommer från Iran och är shiitisk muslim. Han har fått presentera sin tro från sitt perspektiv. De känner honom sedan innan. Carina tycker att det blir mycket bättre då han släpper lärarrollen och pratar om gemenskap, fester och lidande. Hon tycker inte att andra gästtalare eller studiebesök kan erbjuda samma sak. Med kollegan har eleverna redan en relation, det finns en kommunikativ central. De gångerna Carina har varit med på studiebesök eller haft gästtalare så brukar det bli en distansering mellan eleverna och den som pratar, det blir ingen dialog. Om det ska vara en föreläsning så finns det redan så mycket på nätet, menar Carina.

Även Samuel ställer sig kritisk till studiebesök eller gästtalare med en anekdot från sin egen skolgång.

Min gymnasieskola som jag gick på förbjöd Hare Krishna från att komma och föreläsa på skolan, just för att när de kom till skolan så var det inte för att informera, utan snarare en ragningskampanj. (Samuel, 2020)

Det går emot att skolan ska vara icke-konfessionell, menar Samuel. Erika tar även upp en anekdot från när hennes skola hade besök av Livets Ord. I detta fall var det en elev som bad besökarna att be en förbön för hans skada då han fått höra att de helade människor. Erika fick gå emellan och säga att det inte fick genomföras på skoltid och att skolan inte ska innehålla religiösa inslag på det sättet.

Studiebesök eller gästtalare som undervisningsmetod vid kontroversiella frågor upplevs både som positiva och negativa. Ur ett sociokulturellt perspektiv kan detta ses positivt då eleverna får ett socialt samspel med andra människor. Deltagarna beskriver att möjligheten med studiebesök eller gästtalare kan vara att ett bra sätt att förebygga att en fråga blir kontroversiell, då samtalet blir mer personligt med en representant.

Deltagarna ställer sig däremot också kritiska till undervisningsmetoden då det exotifierar och skapar en distans mellan eleverna och det som de möter. Något som kan kopplas till tankarna om ”Vi- och dem”. Skolan ska även vara icke-konfessionell och vissa av deltagarna upplever att vissa religiösa inslag kan överskrida den gränsdragningen i skolan.

5.2.3 Privat och personligt

I frågan gällande hur deltagarna positionerar sig i arbetet med kontroversiella frågor är det återkommande bland deltagarna att dela in sina åsikter i en privat och en personlig sfär. Johan menar att hans politiska och religiösa övertygelser är hans personliga, och menar att han däremot kan vara privat med eleverna och diskutera vilka värderingar han tycker är viktiga och att man kan förändras i sitt livsåskådningsperspektiv genom livet. Han ger exempel på saker han delar med sig av till sina elever, till exempel historier och anekdoter om sina barn. 50 procent av detta är däremot påhittat, menar han. Det resulterar däremot i att eleverna får en upplevelse av att de känner honom och hans barn, lite granna. Det skapar en hemmiljö som blir som en kontext för dem där de kan känna igen sig och identifiera sig med, betonar Johan.

Hanna säger sig vara transparent med var hon står i frågor, om eleverna efterfrågar det. I början av religionskursen brukar de alltid fråga om hon är religiös, och då svarar hon på det. Hon menar dock att hon inte tar ställning i frågor på eget bevåg särskilt ofta. Hanna tycker att man inte ska glömma bort att vara människa som lärare.

Vissa lärare blir någon slags... tar på sig lärarmasken när de går in i klassrummet. Att man blir en människa som inte känner eller tycker utan bara ska förmedla kunskap. Jag menar, jag är ju ganska personlig med mina elever. Jag är inte privat. Var människa i diskussionen, för de är ju människor i diskussionen. (Hanna, 2020)

Erika beskriver att hon endast visar sina åsikter om eleverna uttrycker något som går emot skolans värdegrund. Hon säger att eleverna är nyfikna på hennes åsikter, och att det är svårt att inte ventilera vad man själv tycker i olika frågor ibland. Det är elevernas uppgift att resonera och diskutera, menar hon. Hon brukar fråga de på slutet av terminen i en utvärdering vad de tror att hon har för religiös bakgrund, som ett test för att se om hon framstår som värderingsfri. Hittills är det ingen som vet, menar hon, och det tycker hon känns bra.

Samuel berättar gärna egna referenser, saker som han upplevt under sin uppväxt, saker från när han besökt vissa platser, känslor som han har fått. Han vill dock inte bli för personlig. Han berättar gärna personliga anekdoter, men inte om hans persona.

Men jag är inte jättetydlig med vart jag själv står i frågorna. De vet mycket om att jag har dödsmetal t-shirtar med vissa religiösa budskap, men försöker hålla det hyfsat neutralt. De vet ju att jag lyssnar på sådan sorts musik, refererar till texter och så. Anekdoter men inte personlig information. (Samuel, 2020)

Han har fått höra att han är svår att placera. Eleverna är nyfikna på honom. Han är rädd att om han skulle ta ställning i olika frågor så skulle eleverna tänka ”okej, men det här är någon som inte ens tror på det han pratar om, som kanske sitter och skrattar åt mina inlämningar när jag skriver om att jag tycker det finns en själ eller inte, när han som undervisar är väldigt tydlig med att han inte tror att det finns någon själ”.

Även Carina talar om att hon inte vill avslöja sina religiösa preferenser, men menar att man inte kommer ifrån vissa personliga åsikter.

Om vi tar exempel med sekter, deras vara eller icke-vara, om det är positivt eller negativt, då måste jag naturligtvis i ett mindre samtal säga att det är problematiskt med sekter på grund av... Men min privata sida av det säger ju också att det finns massa positiva saker med sekter. Det här är ju något som jag skulle kunna förankra i källor eller vetenskapliga avhandlingar eller vad som helst, men eftersom det också är mina personliga åsikter så kliver jag in och säger att jag anser det. Däremot skulle jag aldrig säga ”jag tror inte på något efter döden” eller liknande, det skulle jag inte släppa in. (Carina, 2020)

På frågan vilka effekter hon tror att hennes åsikter skulle ha på eleverna så svarar hon att hon inte vet, men berättar om en konferensdag med en föreläsare hon var på i höstas. Föreläsaren jobbade som religionsläraren, och började alltid religionskursen med att säga ”det här tror jag, det här är min personliga tro”, utifrån detta etablerade hon en relation med eleverna, och eleverna blev friare att prata om sin tro. Det kanske skulle få den effekten, menar Carina, men ser även ett problem med det. Problemet presenteras under nästa rubrik för det här resultatkapitlet.

Samuel uttrycker sig på följande sätt:

Är man för tydlig med var man står så riskerar man att, även om det bara är en handfull elever, så riskerar man att tappa dem. Då kanske inte de vågar uttrycka sig, då kanske de inte vågar prata om de här frågorna. (Samuel, 2020)

5.2.4 Betygspåverkan

Carina menar att elever tänker ”tycker du som läraren, då får du bättre betyg.”. Att visa sina åsikter, vara transparent i sin undervisning, kan därför resultera i att eleverna tror att betygen baseras på vilken typ av person man är. Carina tror inte att det är bra att uttrycka att man inte tror på något i ett klassrum där det finns religiösa elever.

Föreställningen om att åsikter påverkar elevers uppfattning om hur de blir bedömda delas av flera av deltagarna. Erika berättar att eleverna ofta känner av ungefär vad de tror att lärarnas budskap är, och anpassar det som de skriver efter det. På högskoleförberedande linjer är detta mest vanligt förekommande. Erika menar att de inte bryr sig om innehållet av kursen, utan att de frågar ”hur många ord ska jag skriva?” och ”vad krävs för ett A?”.

Även Hanna tar upp betygspåverkan. Hon menar att det kan vara farligt som lärare att uttrycka sina åsikter, för att eleverna kanske inte vågar visa åsikter som skiljer sig från hennes. Det finns en fara i att de tänker ”om jag tycker annorlunda då kanske jag inte får bra betyg i den här kursen”. Hanna säger att det inte stämmer, hon betygsätter ju inte någons åsikter.

5.2.5 Analys

Det mest framträdande arbetssättet med kontroversiella frågor sammanställt utifrån alla fem deltagare är att arbeta utifrån ett öppet samtal. Detta fungerar enligt Johan så länge eleven inte öppet uttrycker kränkande saker som drabbar andra i klassrummet, vilket

även kan återses i Carinas tankar om att undervisa kontroversiella frågor. Det stora jobbet ligger i att få eleverna att våga prata, ha egna åsikter och få diskutera dessa frågor, annars är det kört och ett respektfullt klassrum kan inte uppnås, menar Carina. Hon förespråkar EPA-systemet som går ut på att eleverna får arbeta enskilt, i par och tillsammans i klassen. Då får eleverna prata ostört utan läraren lyssnar och när de diskuterar i helklass senare kan missuppfattningar fångas och nya perspektiv kan läggas till. Det som framkommer utifrån lärarnas beskrivningar om att arbeta med ett öppet samtal om kontroversiella frågor överensstämmer med det som Vygotskij tar upp i det sociokulturella perspektivet (Säljö, 2014:297). För att bemöta de kontroversiella frågorna som redovisats i tidigare kapitel behövs ett redskap som kan hantera mötet mellan primär och sekundär socialisering. Vygotskij menar att detta sker i skolan, då eleverna får appropriera kunskaper som låter eleverna förstå världen utanför deras primära värdesystem. (Säljö, 2014:304). Vygotskij betonar vikten av socialt samspel för lärande och utveckling, då interaktion och kommunikation är det viktigaste för att utvecklas. Att lärarna förespråkar det öppna samtalet är därför fullt rimligt utifrån det sociokulturella perspektivet. Hur man organiserar detta öppna samtal är däremot något som har stor betydelse, både enligt lärarna och det sociokulturella perspektivet (Säljö, 2014:307). Ett förslag är det som Carina förespråkade, EPA-systemet. Hon menar också att det är viktigt att inte göra religionsämnet till ett provämne då religion inte ska betraktas som en objektiv sanning som går att läsa in och mata fakta. Med tanke på det som framkom i tidigare kapitel, om vad som gör frågor kontroversiella, kan detta finnas en poäng med detta. Eftersom elever reagerar på undervisningsmaterial och hur religion framställs, vilka perspektiv som lyfts fram, kan prov bidra till att göra religionsämnet mer kontroversiellt.

En svårighet med öppna samtal tas upp av Erika. Hon anser att gymnasieelever är för unga för att diskutera religion på det sättet. Förståelsen och empatin finns inte där hos eleverna. Erika föredrar att arbeta på ett sätt där eleverna får fundera själva. Detta går emot det sociokulturella perspektivet som menar att socialt samspel är nyckeln till utveckling. Ingen av de andra deltagarna nämnde detta som en svårighet. Samtidigt uttrycker läroplanen att eleverna ska reflektera och analysera människors värderingar och trosföreställningar och därigenom utveckla respekt och förståelse för olika sätt att tänka leva på, men ingenstans finns ett krav på att detta ska ske i ett socialt samspel. Det finns en spänning mellan det sociokulturella perspektivet, tanken om att lärande sker i samspel och tanken om att eleverna inte bör arbeta i grupp med kontroversiella frågor. Utveckling sker utifrån perspektivet genom interaktion och kommunikation.

Samuel och Carina lyfter ämnesövergripande arbete som en möjlighet att arbeta med kontroversiella frågor. Att ge en kontext som är kopplat till ett annat ämne bidrar till en vidareförståelse och breddar möjligheterna att ta vara på varandras kunskaper i ämnena.

Ett annat arbetssätt som lyfts av deltagarna är studiebesök och gästtalare. Här lyfts farhågan att göra ämnet till exotiskt eller konstigt, men samtidigt att det kan vara ett sätt att hantera kontroversiella frågor eller motverka att de uppstår. Som tidigare nämnt kan ibland fördomar om religiösa uppstå, stereotyper och en känsla av "vi och dem". Utifrån Erikas upplevelser så brukar eleverna efter ett studiebesök känna att det inte var som de tänkt, och på så sätt motarbeta fördomar.

Det öppna samtalet känns mer självklart än vad studiebesök är för att arbeta med kontroversiella frågor utifrån lärarnas upplevelser. Det finns en oro bland lärarna att studiebesök ska bli något exotiskt och skapa en "vi och dem"-känsla. Att inte inkludera

andra kulturer kan möjligtvis förstärka en ”vi och dem”-känsla i undervisningen genom att inte inkludera andra kulturer och framställa dessa som normala.

När det kommer till lärares positioneringar så talar deltagarna om en gränsdragning mellan privat och personligt. Var denna gräns dras är individuellt. Det framstår som viktigt för lärarna att eleverna upplever att de känner dem. I vissa fall delar till och med lärarna med sig om sina åsikter i vissa frågor, med motiveringen att det är viktigt att inte glömma bort att vara människa som lärare. Erika visar endast sina åsikter om eleverna uttrycker något som går emot skolans värdegrund. Det finns en överliggande oro bland deltagarna att transparens med sina åsikter leder till eleverna anpassar sina svar utifrån vad de tror att läraren vill höra, då eleverna utgår ifrån att de blir bedömda utifrån sina åsikter och att de bör dela åsikt med läraren. Betygspåverkan är därför något som är centralt för anledningen till att lärarna är återhållsamma i vissa aspekter med deras positionering i arbetet med kontroversiella frågor.

5.3 Resultat och analys-sammanfattning – kontroversiella frågor

De frågor som utifrån intervjuerna kategoriserades som kontroversiella är centrerade runt Islam, frikyrkor och samfund, HBTQ och kön/genus, samt tro och vetenskap. Islam kategoriseras som kontroversiellt på grund konflikter gällande vad som är rätt tro, i mötet med HBTQ-frågor samt på grund av islamofobi. Inom temat frikyrkor och samfund ses det kontroversiella ligga i synen på sexualitet, frågan om blodtransfusion, elevernas förståelse och spänningsfält mellan perspektiv. Inom temat HBTQ och kön/genus lyfts frågor som kontroversiella i mötet mellan religion och HBTQ och genus. Detta analyserades med hjälp av intersektionalitets begreppet som en förklaringsmodell på vad som händer med klassrummet av sådana spänningsfält. Inom tro och vetenskap skapas det kontroversiella av elevernas förkunskaper och en känsla av ”Vi-och dem”. Det som återfanns som särskilt intressant i analysen var att lärarna uppfattade att kontroversiella frågor ofta uppstår som reaktioner på undervisningsmaterial och läromedel. Utifrån ett socialiseringsperspektiv kan elevernas primära socialisering ses som anledning till att frågor blir kontroversiella i mötet med den sekundära socialiseringen, i undervisningen. Flera olika kategorier av ”vi och dem” kunde återfinnas i form av olika konstellationer av religiös och icke-religiös, och i uppfattningar om religionen om inom den egna religionen.

5.4 Resultat och analys-sammanfattning – undervisningsmetoder och positioneringar

Det öppna samtalet, eller diskussion i stort, var bland de flesta deltagarna den mest fördelaktiga undervisningsmetoden för arbete med kontroversiella frågor. Svårigheter med var att eleverna inte ännu var mogna för diskussioner i större grupper om kontroversiella frågor, samt att det kan vara svårt för elever att öppna upp sig inför gällande kontroversiella frågor. Det kan även vara svårt att få till ett bra samtal gällande kontroversiella frågor. Möjligheterna visar att elever utvecklas mer av samspel med andra. Film och texter kan användas som stöd till diskussionerna. Eleverna får fördjupade kunskaper genom att diskutera med varandra, då de får ta del av andra perspektiv. Ett verktyg är även att låta eleverna prata i grupper utan att läraren lyssnar, på så sätt får de vara ifred och inte påverkas av ett bedömande öra.

Studiebesök och gästtalare var det andra som lyftes som undervisningsmetod. Deltagarna menar att det är viktigt att eleverna får möta andra kulturer och religioner, men är rädda att studiebesök är exotifierande. Deltagarna redogör för att studiebesök kan vara bra för att förebygga att frågor blir kontroversiella, då samtalen blir mer personliga med en representant. En svårighet med studiebesök är att skolan ska vara icke-konfessionell och att det ibland kan bli på gränsen till för mycket religiösa inslag av sådana aktiviteter.

Gällande deltagarnas sätt att positionera sig i arbetet med kontroversiella frågor skapades kategorierna privat och personligt. Deltagarna hade olika uppfattningar om hur mycket man skulle dela med sig om sig själv. Var gränsen i privat och personligt går. Möjligheter med att dela med sig av sina åsikter är dock att det skapar en hemmiljö i klassrummet, där eleverna känner sig förtrogna med att dela med av sig själva och öppna upp för samtal. De som inte vill dela med sig menar att det är elevernas uppgift att resonera och diskutera, inte lärarnas. Vissa personliga referenser går bra menar vissa, då men inte privata. Det finns en gränsdragning men den är olika för alla. Svårigheter med att positionera sig är att veta hur det påverkar eleverna. Den största oron uttrycks i form av betygspåverkan. Föreställningen om att visa sina åsikter i frågor påverkar elevernas uppfattning om hur de blir bedömda. Eleverna kan tro att betygen påverkas av vilken typ av person man är, eller vad man står för.

6 Diskussion

Detta avsnitt innehåller en diskussion som grundar sig i studiens bakgrund, syfte, tidigare forskning och resultat. Dessa delar kopplas samman för att komma fram till slutsatser och funderingar kring studiens resultat.

6.1 Resultatdiskussion

Inom temat Islam talade deltagarna om hur det kontroversiella ofta låg i vad som är korrekt, eller rätt, Islam. Utifrån Holmqvists (2020) resultat visades att elever ofta upplever att de måste försvara sin religion och anta rollen som representant. Jag tänker mig att detta är något som deltagarna i denna studie beskriver, elever som reagerar på skolans material och väljer att ta rollen som representant för att försvara sin religion. Om eleverna ständigt känner att de måste vara en representant för sin religion och enligt dem fokuserar på historia, strikta regler och lydnad är det inte konstigt att vissa frågor blir kontroversiella i undervisningen.

Utifrån Tofts (2020) artikel kan också Islam ses som kontroversiellt då det bygger på medias representation, ett hett ämne och en känsla av sensation. Ämnen som tas upp som kontroversiella inom i denna studie är debatten mellan sunni och shia om Muhammeds efterträdare, Islam och homosexualitet, korantolkningar, terrorism och levnadsregler. I debatten mellan sunni och shia, i frågan om Muhammeds efterträdare, kan utifrån min studie förstås som att det inte kommer från media, utan snarare något som kommer från vilken tradition man tillhör och eventuellt skaffat en uppfattning om under den primära socialiseringen. Det kontroversiella inom detta beror på varifrån reaktionen startar. En reaktion på undervisningsmaterialet från någon som bekänner sin tro till Islam, eller som en reaktion på undervisningsmaterialet från någon som inte bekänner sin tro till Islam och i stället ifrågasätter den muslimska tron.

Frågan är om, sett utifrån Maxwell & Hirsch (2020) studie, ifrågasättandet har en plats i religionsundervisningen i Sverige. Som beskrivet i bakgrunden för denna studie ska ingen i skolan utsättas för diskriminering. Hur diskriminering yttras sig kan vara väldigt olika. Ingen av deltagarna redovisade någon situation där ren diskriminering togs upp som exempel, som till exempel en konflikt mellan elever eller elever och lärare. Skolverket (2011) menar att intolerans ska bemötas med öppen diskussion, vilket även är den valda undervisningsmetoden vid kontroversiella frågor för de allra flesta deltagarna av studien, detta kan vara en förklaring till varför sådana exempel, exempel där diskriminering förekommer, inte lyfts fram. Lärarna arbetar motverkan, redan när det kontroversiella kommer upp och ingen skada sker.

Kittelmann Flenser (2015:19) uttalande om att det är svårt att följa läroplanen och värdegrunden och samtidigt uppfylla elevers förväntningar på ämnet går i linje med det som Maxwell & Hirsch (2020) talar om. Det är svårt att dra någon slutsats om detta utifrån min studie då den är begränsad, lärarna förespråkar vissa undervisningsmetoder för att arbeta utifrån läroplanen och samtidigt bemöta kontroversiella frågor, men uttrycker också att det finns svårigheter med detta. Det finns också uttalanden bland eleverna som kräver omedelbar respons och hantering, för att undvika att det blir en diskrimineringsfråga och inte bara en kontroversiell fråga. Denna återses även i temat HBTQ och kön/genus i studien, elever som identifierar sig inom HBTQ är särskilt utsatta i ämnet.

Det är inte bara medias bild av Islam som förmedlas till eleverna, utan även Jehovas Vittnen tar upp som exempel i studien. Det hade varit intressant med vidare forskning angående hur frikyrkor och samfund uppfattas bland gymnasieelever från vad de hört i media, som Tofts (2020) studie fast inriktat på just frikyrkor och samfund. Deltagarna av denna studie lyfte detta tema lika mycket, om inte mer, än Islam som kontroversiellt. Om denna bild grundar sig i medias framställning, eller om det är reaktioner på undervisningsmaterialet, och en värdekonflikt som uppstår utifrån primär och sekundär socialisering, är svårt att säga.

Tro och vetenskap kommer fram som ett kontroversiellt då det ofta bär på förutfattade meningar om religiösa och vetenskapstroende, och att dessa besitter olika egenskaper, att det inte går att både vara religiös och tro på vetenskap som exempel. Detta är diskussioner som jag själv bevittnat när jag undervisat religionskunskap på gymnasiet och har mynnat ut i goda diskussioner där elevernas förståelse har vidgats för ämnet. Deltagarnas förespråkade undervisningsmetod för detta bör vara ett bra sätt att arbeta med detta utifrån ett sociokulturellt perspektiv.

Den undervisningsmetod som både förespråkades och kritiserades var studiebesök och gästtalare. Utifrån Holmqvist (2016) resultat visade elever att rollen som representant i klassrummet i vissa fall var påtvingat och oönskat, utifrån det kan det antas att en utomstående representant kan bidra med mycket för att elever inte ska behöva ta den rollen. Deltagarna uttryckte däremot oro för att exotifera religioner och representanter. Även en diskussion om att undervisningen ska vara icke-konfessionell fördes fram. Det här är, enligt mig, en legitim oro. Det är en svår balansgång mellan att ge eleverna det som efterfrågas och att samtidigt leva upp till läroplanens krav på icke-konfessionell undervisning på samma gång. Det kan bli väldigt fel om representanterna inte agerar utifrån syftet med besöket, men väldigt givande om det sker på rätt sätt. Jag tänker dock att motsatsen kan vara detsamma, att inte inkludera inslag av andra kulturer i undervisningen är att acceptera det som något som inte hör hemma i skolan på ett sätt utöver icke-konfessionaliteten. Att skapa en inkluderande kultur och bjuda in andra perspektiv bör vara ett interkulturellt arbetssätt som skapar en konfliktfri samexistens.

På samma sätt kan man föra diskussionen kring privat och personligt. Flera av deltagarna ser det som en fördel att eleverna får se en personlig sida av läraren, att detta skapar tillit och öppnar upp för diskussion. Nackdelen som lyfts upp är däremot att eleverna har en uppfattning om att de måste framföra särskilda åsikter, och gärna samma som läraren, för att få bra betyg. Därför gör flera deltagarna en gränsdragning mellan privat och personligt. Att dela med sig om sig själv är okej, men visa sina åsikter gällande kontroversiella frågor kan ge konvenser i elevernas lärande och kritiska tänkande i form av att de inte uttrycker vad de tänker i diskussioner. Det finns däremot ingenting säger att de måste dela med sig av sina åsikter, men att se saker från olika perspektiv kan påverkas av att eleverna tror att de måste ta ställning till lärarens åsikter.

6.2 Metoddiskussion

Arbetet med denna studie mött många motgångar. Det som från början var tänkt som en kombinerad observations- och intervjustudie reducerades enbart till en intervjustudie då Sveriges gymnasieskolor på kort tid fick ställa om all undervisning till distans på grund av rådande pandemi. Detta resulterade också i att det var svårt att få

tag i deltagare till studien. Arbetsbördan blev på kort tid stor för alla lärare, större än vanligt. Ett större antal deltagare hade bidragit till att studien fått högre tillförlitlighet.

En anledning till att jag ville göra en kombinerad observations- och intervjustudie från början var att få möjlighet att inte endast undersöka lärarnas upplevelser om hur det är att arbeta med kontroversiella frågor, utan även få insyn i hur de faktiskt arbetar med kontroversiella frågor. Det finns dock fler hinder än endast den rådande pandemin för en sådan studie, då en observationsstudie av kontroversiella frågor förutsätter att de kontroversiella frågorna uppstår i klassrummet under observationen, vilket skulle kräva ett gediget observationsarbete för att insamla tillräckligt med material för, och lämnar sig inte för en studie på denna nivå.

Ett alternativ är att intervjua elever om deras upplevelser av att arbeta med eller att diskutera kontroversiella frågor i klassrummet i relation till lärarnas upplevelser, detta var däremot ingenting som jag övervägde i början av arbetet med denna studie då jag ville fokusera på undervisningsmetoder och lärares positionering av sina åsikter utifrån föreliggande litteraturstudie till denna empiriska studie. Det kan vara intressant att se närmre på i vidare forskning för ämnet.

Att intervjuerna skedde digitalt kommer med både för- och nackdelar. Eftersom lärarnas undervisning gavs på distans och många arbetade hemifrån under våren 2020 på grund av pandemin så gavs möjligheten att utföra studien digitalt och därför också kunna inkludera lärare från alla delar av landet. Det var enkelt att anpassa sig efter deras schema och på så vis inte göra intervjun till något relaterat till stress. Jag upplevde att lärarna var bekväma och avslappnade under intervjun, men att träffa någon på plats är att föredra för att man får bättre kontakt med personen man intervjuar, vilket kan ses som en nackdel med att använda digitala intervjuer. Den digitala intervjun var fördelaktig för insamlandet av material då det var enkelt att spara allt material och kunna gå tillbaka till detta vid transkriberingen. Däremot kan kroppsspråket som är viktigt att tyda i samspel med en annan människa vara lättare att läsa av på plats med deltagarna än via digitala intervjuer.

Jag fann det särskilt svårt att finna passande teoretiska utgångspunkter för studien. I efterhand kunde syfte och frågeställningar begränsats ytterligare för att kunna rikta in sig på något mer specifikt. Det var svårt att hitta teoretiska utgångspunkter som täckte alla områden för studien, och samtidigt gav tillräcklig bredd för en god analys.

En fara med att använda intervju som metod är den effekt jag som intervjuare har på deltagarna. Min närvaro kan omedvetet påverka deltagarna och deras svar. Det kan gälla ålder, kön, etnicitet, eller att jag är student och inte en erfaren forskare. Detta är däremot ingenting som jag märkt under intervjuerna. Alla intervjuer hade ett avslappnat klimat och eftersom de själva valde att anmäla sig till att delta i studien så upplevdes deltagarna intresserade och villiga att tala om ämnet. Detta styr i viss mån resultatet också, att deltagarna har ett intresse för just kontroversiella frågor kan återspeglas i hur de arbetar med sådana frågor, och vad de känner inför att undervisa dem.

Genom att använda ett annat urval av deltagare, kanske baserat på skolkontext i olika socioekonomiska områden, eller varierat lärare som arbetar på olika gymnasieprogram, kan svaren tänkas vara annorlunda. De lärare som deltog kom också från olika skolkontexter, men de alla hade gemensamt att de intresserade sig för min annonsering om intervjupersoner som ville delta i en studie om kontroversiella frågor. Genom att

kontakta skolor på plats och inte precisera vad studien handlade om lika tydligt kan andra vinklar möjligtvis identifieras.

Under intervjuerna har jag utgått ifrån en intervjuguide med förberedda frågor, en semistrukturerad intervjuteknik. Ledande frågor kan vara en fara med intervju som metod, det gäller som intervjuare att vara medveten om de frågor man ställer och hur de kan styra samtalet i en viss riktning. Jag har varit noga med att låta deltagarna styra samtalet, och endast gett följdfrågor på områden som de redan kommit in på, och inte försökt styra konversationen till att handla om något annat.

Ett alternativt sätt att genomföra denna studie skulle kunna vara genom en anonymiserad enkätstudie om arbetet med kontroversiella frågor. Denna studie skulle kunna omfatta fler lärare samt vara anonymiserad. Det finns en möjlighet att lärare inte vill exponera sina tankar om hur de yttrar sina egna åsikter, sin positionering, i klassrummet. En enkätundersökning skulle kunna skydda deltagarna från det.

6.3 Förslag på vidare forskning

Som tidigare nämnt, på grund av rådande pandemi så påverkades studien av vissa faktorer. Min förhoppning om att kunna analysera vad lärare upplever som kontroversiellt och deras upplevelser om hur de undervisar om kontroversiella frågor i relation till observation av vad som faktiskt händer i klassrummet och vad lärarna faktiskt gör fick omvandlas till enbart en analys av lärarnas upplevelser. Denna studie hade kunnat omfattat mer kunskap än vad den till slut gav, men forskning slutar aldrig och det finns utrymme att undersöka detta djupare. Med det sagt så gav ändå studien kunskaper om kontroversiella frågor och lärares uppfattningar, och kan användas som grund för annan forskning.

Vidare forskning på ämnet kan beröra studiet av kontroversiella frågor i klassrummet utifrån observation. Studien har även väckt nyfikenhet på medias påverkan på kontroversiella frågor om frikyrkor och samfund. Många elever bär författade meningar om detta tema, och all kunskap som säger något om vad elever bär med sig in i en diskussion, förkunskap och vad som skapar det kontroversiella behöver undersökas närmre. I studien framkom också hur lärares kön påverkar hur elever bemöter kontroversiella frågor där kvinnor är underordnade, där manliga lärare mötte mindre motstånd i diskussioner om detta än vad de kvinnliga kollegorna gjorde. Vidare forskning i ämnet skulle kunna undersöka hur intersektionalitet visar sig i arbetet med kontroversiella frågor i klassrummet, både för lärare och för elever.

En annan aspekt som skulle kunna ges mer fokus är kontextens betydelse för vilka frågor som är kontroversiella. Finns det något samband mellan var i landet man är, vilken typ av skola eller vilket gymnasieprogram eleverna läser, och vad som är kontroversiellt i religionsundervisningen?

För att nå en större generaliserbarhet, och möjligtvis ett bredare urval av deltagare skulle även enkätundersökning vara en fördelaktig metod för att undersöka hur lärare arbetar med kontroversiella frågor i religionsundervisningen. Elevers uppfattningar om att diskutera kontroversiella frågor skulle också kunna ge en djupare förståelse för deras uppfattningar om hur man bör arbeta med kontroversiella frågor och vad som är kontroversiellt i enligt dem.

7 Avslutande ord

Syftet med studien var att undersöka verksamma gymnasielärares upplevelser av att arbeta med kontroversiella frågor inom religionsundervisning, i avseende av valda undervisningsmetoder, positionering av deras egna åsikter samt vad som anses vara kontroversiellt i klassrummet idag.

Resultatet visar att lärarna förespråkar öppna samtal om kontroversiella frågor som främsta undervisningsmetod. Detta resulterar i att de kontroversiella frågorna sällan blir diskrimineringsfrågor och utifrån ett sociokulturellt perspektiv utvecklar elevernas lärande i form av socialt samspel. Lärarna drar en gräns mellan personligt och privat, var denna gräns går varierar från lärare till lärare. En oro som uttrycks gällande att uttrycka åsikter berör betygsättning då lärarna upplever att elever anpassar sig efter lärarnas åsikter, vad eleverna tror att lärarna vill höra för att få ett visst betyg. De kontroversiella ämnen som deltagarna talar om är Islam, frikyrkor och samfund, HBTQ och kön/genus samt tro och vetenskap. Varför just dessa frågor är kontroversiella varierar mellan alla frågor och ges förklaring på i studiens resultat.

Studien har gett mig insikter i att arbetet med kontroversiella frågor är svårt, men inte omöjligt. Deltagarna som arbetat länge med detta, och som besitter mycket kunskap, har gett mig ett lugn som framtida lärare, att genom öppna samtal kommer man långt. I föreliggande litteraturstudie nämnde jag hur jag ville vara förberedd på det minfält som Kittelmann Flenser (2015) talade om gällande att arbeta med läroplanen och samtidigt bemöta elevers behov. Jag känner mig nu mer förberedd och är redo att gå i arbetslivet. Efter 17 år av studier tackar jag för mig och går vidare ut i arbetslivet.

8 Referenser

Andersson, D. & Sander, Å. (2009) *Det mångreligiösa Sverige: Ett landskap i förändring*. (Andra upplagan). Lund: Studentlitteratur.

Denscombe, M. (2018). *Forskningshandboken: för småskaliga forskningsprojekt inom samhällsvetenskaperna*. (Fjärde upplagan). Lund: Studentlitteratur.

Fazlhashemi, M. (2014). *Vems Islam: de kontrastrika muslimerna*. (4., (rev.) uppl.) Lund: Studentlitteratur.

Furseth, I., Repstad, P. & Repstad, P. (2007). *An Introduction to the Sociology of Religion : Classical and Contemporary Perspectives* (Elektronisk resurs).

Gindi, S. & Ron Erlich, R. (2018) High school teachers' attitudes and reported behaviors towards controversial issues. *Teaching and Teacher Education*. 70, 58-66. <https://doi.org/10.1016/j.tate.2017.11.006>

Holmqvist Lidh, C. (2016). *Representera och bli representerad: Elever med religiös positionering talar om skolans religionskunskapsundervisning*. Lic.-avh. Karlstad: Karlstads universitet, 2016. Karlstad.

Kittelman Flensner, K. (2015). *Religious education in contemporary pluralistic Sweden* (Elektronisk resurs). Diss. Göteborg: Göteborgs universitet. Hämtad: <http://hdl.handle.net/2077/41110>

Kvale, S. & Brinkmann, S. (2014). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. (Tredje (reviderade) upplagan). Lund: Studentlitteratur.

Lahdenperä, Pirjo (2018). *Interkulturalitet i undervisning och skolutveckling*. Skolverket.

Hämtad 2021-06-16, från

https://www.skolverket.se/download/18.645f1c0e17821f1d15c778/1619511399102/Interkulturalitet_i_undervisning_och_skolutveckling_Pirjo_Lahdenpera_20181003.pdf

Säljö, R. (2014) Den lärande människan. I: Lundgren, U.P., Säljö, R. & Liberg, C. (red.). *Lärande, skola, bildning: grundbok för lärare*. (tredje (reviderade och uppdaterade) utgåvan). Stockholm: Natur & kultur.

Maxwell, B. & Hirsch, S. (2020) *Dealing with illiberal and discriminatory aspects of faith in religious education: a case study of Quebec's Ethics and Religious Culture curriculum*, *Journal of Beliefs & Values*, 41:2, 162-178, DOI: 10.1080/13617672.2020.1718911

Skolverket. (2010) *Ämne – Religionskunskap (Ämnesplan)*. Hämtad 2021-05-15, från: <https://www.skolverket.se/undervisning/gymnasieskolan/laroplan-program-och-amnen-i-gymnasieskolan/gymnasieprogrammen/amne?url=1530314731%2Fsyllabuscw%2Fjsp%2Fsubject.htm%3FsubjectCode%3DREL%26courseCode%3DRELREL01%26la>

[ng%3Dsv%26tos%3Dgy%26p%3Dp&sv.url=12.5dfce44715d35a5cdfa92a3#anchor_RELREL01](https://www.skolverket.se/undervisning/gymnasieskolan/laroplan-program-och-amnen-i-gymnasieskolan/laroplan-gy11-for-gymnasieskolan)

Skolverket (2011) *Läroplan för gymnasieskolan*. Hämtad 2021-05-20, från <https://www.skolverket.se/undervisning/gymnasieskolan/laroplan-program-och-amnen-i-gymnasieskolan/laroplan-gy11-for-gymnasieskolan>

Stier, J. & Sandström, M. (2009). *Interkulturellt samspel i skolan*. (1. uppl.) Lund: Studentlitteratur.

Toft, A. (2020) *The extreme as the normal; binary teaching and negative identification in religious education lessons about Islam*, British Journal of Religious Education, 42:3, 325-337, DOI: 10.1080/01416200.2019.1620684

Tryggvason, A. (2015) Politiska frågor i klassrummet. I: Ljunggren, C., Unemar Öst, I. & Englund, T. (red.) *Kontroversiella frågor: om kunskap och politik i samhällsundervisningen*. (1. uppl.) Malmö: Gleerups Utbildning.

Unemar Öst, I. (2015) Skoldiskurser om samhällsundervisning och kontroverser. I: Ljunggren, C., Unemar Öst, I. & Englund, T. (red.) *Kontroversiella frågor: om kunskap och politik i samhällsundervisningen*. (1. uppl.) Malmö: Gleerups Utbildning.

Vetenskapsrådet (2002). *Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning*. Stockholm: Vetenskapsrådet.

von Brömssen, K. (2016) Is there a Place for Intersectionality in research on Religious and Values Education? I: Astley, J. & Francis, L.J. (red.) *Diversity and intersectionality: studies in religion, education and values*. Bern: Peter Lang.

9 Bilagor

Nedan återfinns studiens bilagor.

9.1 Bilaga 1

Intervjufrågor examensarbete

1. Berätta lite om dig själv och hur länge du har arbetat. Varför just religion?
2. Hur skulle du beskriva kontroversiella frågor? Vad är din förståelse för begreppet?
3. Möter du detta i dina undervisningsgrupper? Har du någon gång gjort?
4. Vilka sorters frågor väcker extra starka känslor/ (anpassas efter deltagarens definition av kontroversiella frågor)? Ses som kontroversiella?
5. Hur bemöter du dessa starka känslor/ (anpassas efter deltagarens definition av kontroversiella frågor)?
6. Föredrar du någon specifik undervisningsmetod vid arbete med kontroversiella frågor?
7. Har din egen positionering någon betydelse inför dessa frågor? Uttrycker du dina egna åsikter i någon fråga? På vilket sätt?
8. Vilka effekter får din egen positionering eller ditt sätt att undervisa för din undervisningsgrupp?
9. Anser du att det är viktigt eller ger positiva effekter av att tala om kontroversiella frågor?
10. Tror du att lärare kan "dra sig" för att behandla kontroversiella ämnen?
11. Vilka råd skulle du ge en nyexaminerad lärare eller vikarierande lärare som försöker hantera dessa typer av diskussioner eller frågor?

9.2 Bilaga 2

Hej allihop! Här kommer ännu en förfrågan om deltagande för en intervjustudie. Jag håller nu på med mitt examensarbete i religionsvetenskap vid Högskolan Dalarna. Ämnet är kontroversiella frågor och undervisning och jag söker verksamma, legitimerade gymnasielärares erfarenheter om ämnet. Behöver cirka 5 intervjupersoner till, så om någon skulle vara intresserad kontakta gärna mig för mer information!

9.3 Bilaga 3

Information om intervjustudie – reflektion om kontroversiella frågor

Du tillfrågas härmed om deltagande i denna undersökning. Studiens syfte är att undersöka hur lärare i religionskunskap hanterar kontroversiella frågor i sin undervisning. Detta är en fortsättning på en tidigare litteraturstudie som behandlade forskning om neutralitet och undervisningsmetoder i arbetet med kontroversiella frågor. I denna studie kommer fokus ligga på vad verksamma lärare har för erfarenheter om ämnet och att ställa detta i kontrast till vad forskning förespråkar. Förhoppningen är att studien ska bidra till förståelse och kunskap kring svåra och känsliga frågor i klassrummet, och hur arbete med dessa kan formas för att vara givande för elever. Undersökningen kommer att presenteras i form av en uppsats vid Högskolan Dalarna.

Intervjun beräknas ta högst 60 minuter och kommer att spelas in för att sedan transkriberas och användas som resultat för studien. Det transkriberade materialet kommer inte publiceras i sin helhet, utan att sättas in i den kontext där det anses vara lämpligt och relevant. Det är viktigt att du inte nämner några namn på elever eller liknande under intervjun, då blir materialet oanvändbart.

Målet är att studien ska bestå av 5 – 7 deltagare. Anledningen till att du blivit tillfrågad att delta är för att du är en verksam lärare i religionskunskap och/eller att du blivit rekommenderad från en annan deltagare.

Ditt deltagande i undersökningen är helt frivilligt. Du kan när som helst avbryta ditt deltagande utan närmare motivering. Du kommer att vara anonym och inga uppgifter som kan identifiera vem du är kommer lämnas ut eller publiceras i det färdiga arbetet. Högskolan Dalarna är ansvarig för behandlingen av personuppgifter i samband med examensarbetet. Som deltagare i undersökningen har du enligt Dataskyddsförordningen (GDPR) rätt att få information om hur dina personuppgifter kommer behandlas. Du har också rätt att ansöka om ett så kallat registerutdrag, samt att få eventuella fel rättade. Vid frågor om behandlingen av personuppgifter kan du vända dig till Högskolans dataskyddsombud. Känsliga uppgifter kring din person behandlas ej i denna studie. Det material som samlas in skyddas av lösenord och handledare och student och eventuellt examinator kommer ha tillgång till materialet. Du har även möjlighet att få ta del av de resultat som presenteras i den färdiga uppsatsen. När uppsatsen är färdig makuleras det insamlade materialet, samt dina uppgifter genom att radera materialet från elektroniska källor.

Ytterligare upplysningar lämnas av nedanstående ansvariga.

Ort/datum: Karlskoga, 2020-04-09

Karolina Hill, student
h16karhi@du.se

Björn Falkevall, handledare
bfl@du.se